

FATIK

Tijdschrift voor Strafrecht en
Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
25ste jaargang
oktober-november-december 2007, nr. 116

Redactie

Hoofdredactie: Tom Daems
Eindredactie: Angela van de Wiel
Redactie: Jan Adams, Ralf Bas, Chris Hermans,
Peter Janssen, Peter Pletincx, Luc Robert

Vormgeving: Bram Wets

Abonnement op FATIK? Bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
J. Van Stopenberghestraat 2, 9000 Gent
tel: 09/223.07.38 – fax: 09/223.08.48
e-mail: info@mensenrechten.be
website: <http://www.mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

*FATIK, Tijdschrift voor Strafrecht en
Gevangeniswezen* strekt tot een zo volledig
mogelijke berichtgeving over de evoluties op
het vlak van strafrecht en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar het redactiesecretariaat
worden gestuurd. De redactie behoudt zich
alle rechten voor de publicatie van ingezonden
teksten, artikels, werken, advertenties ed. te
weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie
is de uiterste zorg besteed. Voor informatie
die nochtans onvolledig of onjuist is
opgenomen, aanvaarden de redactie en de
uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke
auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen
redactionele bijdragen.

Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabonnementen

Lid + abonnement op Tijdschrift voor
Mensenrechten: 27 €
Lid + abonnement op Fatik, tijdschrift voor
Strafrecht en Gevangeniswezen: 35 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 60 €
Steunend lid + abonnement op beide
tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van
het lidmaatschap, een abonnement op de
tijdschriften te bekomen.
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

De inhoudstafels van de oudere jaargangen zijn
consulteerbaar op de website van de Liga voor
Mensenrechten - www.mensenrechten.be

© Niets uit deze publicatie mag worden veelevoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische
gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande,
uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op
kringlooppapier en zonder vluchtige Organische Stoffen
door Druk in de Weer, Gent

Editoriaal

3

- **Ontgrendeld in de bloemetjes**
Angela van de Wiel

Artikelen

4

- **Over het 'eigen'aardige karakter van het elektronisch toezicht in België**
Kristel Beyens, Marie-Sophie Devresse, Dan Kaminski en Heidi Luypaert
- **Een deurwaarder in de gevangenis. Naar een "cachot pour dettes"?**
Luc Robert
- **'Wat je doet, niet wie je bent'. De nieuwe wet betreffende de
terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken**
Karen Verpoest en Tom Vander Beken

Interview

25

- **Bestrafing, publieke opinie en vrijheidsbeperking buiten de
gevangenis. Fatik sprak met Julian V. Roberts**
Tom Daems & Luc Robert

Uitgelezen

30

- **De virtuele gevangenis.**
Boekbespreking van Julian V. Roberts, *The Virtual Prison. Community
Custody and the Evolution of Imprisonment*
Tom Daems

Ook dat nog

31

Ontgrendeld in de bloemetjes

Het is helaas een steeds wederkerend thema in dit tijdschrift: de schrijnende situatie van de geïnterneerden in de Belgische gevangenissen. Onlangs nog wijdde Fatik een themanummer aan de nieuwe interneringswet.¹ De verschillende specialisten die we toen aan het woord lieten, verheugden zich allen over de aandacht voor de lang verwaarloosde groep van geïnterneerden. Hoewel de nieuwe wetgeving zeker een aantal tekortkomingen vertoont, is ze toch een stap in de goede richting. Maar alles zal uiteraard afhangen van de uitvoering... En daar knelt het schoentje! De interneringswet is tot nu nog niet in werking getreden. De geïnterneerden blijven voorlopig dus aan hun lot overgelaten... hoewel... niet allemaal...

Al jarenlang wordt door verschillende internationale instanties gehamerd op de nood aan een degelijk beleid ten aanzien van geïnterneerden. Iedereen is het erover eens dat de schrijnende situatie van de geïnterneerden in de Belgische gevangenissen dringend aangepakt moet worden. In plaats van telkens op dezelfde nagel te kloppen, willen we eens laten zien hoe het wel kan. De Liga voor Mensenrechten heeft daarom beslist om een positief project in de bloemetjes te zetten.

Rond internationale mensenrechtendag wordt door de Liga voor Mensenrechten jaarlijks een prijs uitgereikt aan een persoon of organisatie die zich verdienstelijk heeft gemaakt in de verdediging van mensenrechten. Dit jaar reikt de Liga de 'Prijs voor Mensenrechten' uit aan het project 'Ontgrendeld'. Het project 'Ontgrendeld' werd opgezet door het Centrum OBRA in de gevangenis van Gent.² Het OBRA-team zet in de Gentse gevangenis allerhande activiteiten op om de geïnterneerden voor te bereiden op een reïntegratie in de samenleving of de overgang naar de reguliere zorgsector. Het bijzondere aan het project is dat het een eigen initiatief is van het Centrum OBRA, dat aanvankelijk zonder middelen of structurele omkadering aan de slag ging in de Nieuwewandeling in Gent. Gelukkig kon het team van Centrum OBRA rekenen op een goede samenwerking met de directie van de Gentse gevangenis. Na enkele jaren is 'Ontgrendeld' dan ook uitgegroeid tot een voorbeeld van hoe men op een positieve manier de groep geïnterneerden kan benaderen.

Met de uitreiking van de mensenrechtenprijs, wil de Liga niet enkel 'Ontgrendeld' lauweren, maar ook de overheid en de zorgsector aanzetten om hun verantwoordelijkheid op te nemen en zich meer in te spannen voor geïnterneerden. Zij behoren tot de meest kwetsbare groepen van de maatschappij. 'Ontgrendeld' toont aan dat een alternatieve aanpak mogelijk is én vruchten afwerpt! De aanwezige ministers (m.n. Vlaams Minister van Welzijn Steven Vanackere en Federaal Minister Renaat Landuyt – in opdracht van Minister van Justitie Onkelinx) onderschreven beiden het belang van dit project en beloofden alvast in de toekomst de nodige aandacht en middelen vrij te maken voor de aanpak van de problematiek van geïnterneerden.

Angela van de Wiel *

¹ Fatik, tijdschrift voor strafbeleid en gevangeniswezen, april-mei-juni 2007, nummer 114.

² 'Beterschap voor geïnterneerden? Fatik sprak met Martin Vanden Hende, directeur Centrum OBRA', Fatik, januari-februari-maart 2006, nummer 109. Voor meer informatie over Centrum OBRA, zie www.obra.be.

* Angela van de Wiel is beleidsmedewerker bij de Liga voor Mensenrechten.

Over het 'eigen'aardige karakter van het elektronisch toezicht in België

Kristel Beyens¹, Marie-Sophie Devresse²,
Dan Kaminski³ en Heidi Luybaert⁴ *

Tussen oktober 2005 en september 2006 deed een ploeg van criminologen van de Vrije Universiteit Brussel en de Université Catholique de Louvain onderzoek naar de toepassing van het elektronisch toezicht in België. Dit onderzoek gebeurde in opdracht van minister van Justitie Laurette Onkelinx, die de reglementering, de besluitvorming en het verloop van het elektronisch toezicht wilde laten doorlichten. Eind september 2006 werd het eindrapport van dit onderzoek ingediend bij de opdrachtgever. Deze heeft echter niet gewacht op de resultaten om reeds vanaf mei 2006 enkele fundamentele wijzigingen door te voeren, die de voorbode waren voor het realiseren van een stijgend aantal plaatsingen onder elektronisch toezicht. Later bleek dat deze wijzigingen de overgang inluidden van de overheveling van de uitvoering van het elektronisch toezicht door het Nationaal Centrum voor Elektronisch Toezicht (NCET) naar het op 1 januari 2007 opgerichte Directoraat-generaal Justitiehuizen. Deze wijziging in de toepassingspraktijk, die zich dus zowel op organisatorisch vlak als op het vlak van toekenning en opvolging van het elektronisch toezicht afspeelt, is anno 2007 een feit geworden, die evenwel niet zonder slag of stoot plaatsgegrepen heeft. Ondertussen zijn we meer dan een jaar na de afsluiting van het onderzoek en stellen we vast dat de toepassingspraktijk nog steeds niet gestabiliseerd is en geconfronteerd wordt met vele onduidelijkheden.

Het onderzoek waarvan hierboven sprake, bestudeerde de relatief stabiele toestand van het elektronisch toezicht, zoals ontwikkeld tussen 2002 en 2006. De omzendbrief van 9 augustus 2002⁵ vormde tijdens deze periode de 'basistekst' waarmee de verschillende actoren betrokken bij het elektronisch toezicht werkten

en op teunden. In dit artikel synthetiseren we de belangrijkste bevindingen en conclusies. Alle wijzigingen die zich sinds de zomer van 2006 afspeelden worden hier en daar aangegeven, voor zover we er zelf zicht op hebben. Aangezien ze buiten de periode van het onderzoek vallen, verwijzen we naar huidige praktijken zonder evenwel een doorgedreven vergelijking of analyse te kunnen maken.

2. Over de wisselwerking tussen onderzoek en beleid

In tegenstelling tot andere penitentiaire praktijken heeft de Belgische beleidsmaker, van bij haar invoering, een bijzondere interesse vertoond voor het elektronisch toezicht. Dit uit zich in de eerste plaats in het promoten van het elektronisch toezicht door de overheid, die regelmatig een uitbreiding van het aantal onder toezichtstellingen voorstelt.⁶ Dit opbod kadert in de context van de strijd tegen de overbevolking van de gevangnissen, die men wil ontlasten door veroordeelden naar huis te sturen met een enkelband. Een ander teken van deze beleidsinteresse zien we in de snelle openvolging van onderzoeken over het elektronisch toezicht die gefinancierd zijn door verschillende ministers van Justitie. Van bij de prille ontstaansgedachte werd er reeds een studie besteld door minister van Justitie De Clerck bij de Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid, die de voor- en nadelen van het elektronisch toezicht in kaart moest brengen.⁷ Toen het elektronisch toezicht werd ingevoerd bij wijze van experiment werd een onderzoek uitbesteed aan de afdeling criminologie van de KULeuven om de effecten van het elektronisch toezicht op de betrokkenen in kaart te brengen.⁸ Met de oprichting van het Nationaal Centrum voor Elek-

* We danken Pierre Reynaert voor de constructieve commentaren bij de eindredactie van de tekst.

1 Kristel Beyens is hoofddocent, Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.

2 Marie-Sophie Devresse was ten tijde van het onderzoek verbonden aan het Département de Criminologie et de Droit Pénal van de Université Catholique de Louvain. Sinds 1 september 2007 is zij post-doctoraal onderzoekster aan het NICC.

3 Dan Kaminski is professor, Département de Criminologie et de Droit Pénal van de Université Catholique de Louvain.

4 Heidi Luybaert is onderzoekster, Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.

5 M.O. nr. 1746 van 9 augustus 2002, Regelgeving inzake elektronisch toezicht als modaliteit van strafuitvoering.

6 Zo stelt bijvoorbeeld de regering Verhofstadt II voor om het aantal personen onder elektronisch toezicht op te trekken tot 600 tegen eind 2006 en te gaan naar 1.000 gedetineerden onder elektronisch toezicht tegen eind 2007. Zoals het er nu uitziet, en we schrijven begin december 2007, zal deze doelstelling waarschijnlijk niet gehaald worden.

7 DEBUCK, K. & D'HAENENS, K. (1996). Electronic monitoring. Brussel: NICC.

8 STASSAERT, E., PETERS, T. & PARMENTIER, S. (2000). Elektronisch toezicht. Een belevingsonderzoek bij de eerste groep van deelnemers. Eindrapport. Onuitg. Ministerie van Justitie - Katholieke Universiteit Leuven.

tronisch Toezicht in 2000 werd de toepassing ervan uitgebreid over het ganse land.⁹ De interesse vanwege de beleidsmaker hield aan. Naar aanleiding van een beslissing op de speciale regeringstop op 30 en 31 maart 2004 om het elektronisch toezicht in te voeren als autonome strafoptie bestelde minister Onkelinx bij het NICC een onderzoek dat de mogelijkheden met betrekking tot de toepassing van het elektronisch toezicht als autonome straf op het niveau van de vonnisrechter moest onderzoeken bij zaken die anders zouden kunnen leiden tot een effectieve gevangenisstraf van zes maanden tot drie jaar.¹⁰ Een laatste onderzoek in de rij greep plaats tussen oktober 2005 en september 2006 door Devresse, Luypaert, Kaminski & Beyens.¹¹ Gezien de opeenvolgende ministers van Justitie nooit geneigd zijn geweest om zoveel te investeren in wetenschappelijk onderzoek naar andere penale praktijken is het des te opmerkelijker dat deze vier onderzoeken hebben kunnen gebeuren. Maar wat is er met de onderzoeksresultaten gebeurd?

In ons eigen onderzoek hebben we vastgesteld dat de timing van beleidsmakers en van wetenschappelijk onderzoek niet altijd gelijk spoort. Ten eerste heeft de beleidsmaker de resultaten van het onderzoek niet afgewacht en zijn er in volle uitvoering van het onderzoek reeds hervormingen gestart. Dit is merkwaardig, gezien het doel van het onderzoek was de toepassingspraktijk te evalueren. Ten tweede gaan de hervormingen, die vanaf mei – juni 2006 zijn ingezet, op bepaalde vlakken lijnrecht in tegen de conclusies en aanbevelingen die in het onderzoek van Devresse *et al.*¹² zijn geformuleerd (*infra*). Misschien is dat ook wel de reden waarom de onderzoeksresultaten niet zijn gevaloriseerd door de opdrachtgever. Buiten een beperkte oprisping in de kamercommissie Justitie, waar de resultaten onverwachts door de oppositie werden opgepikt in een politieke strijd tegen minister van Justitie Onkelinx, en die in bepaalde kranten vervolgens een kleine rimpeling veroorzaakten, werd er verder geen enkele ruchtbaarheid gegeven aan de bevindingen van het onderzoek.

3. Definitie en beschrijving van het elektronisch toezicht

Elektronisch toezicht houdt in dat door middel van elektronische middelen (een enkelband met een zender, een telefoontoestel met een ontvanger en een centrale computer) de aan- en afwezigheid van personen in de eigen woning kan worden gecontroleerd.¹³ Pas met de Wet op de externe rechtspositie van de veroordeelden van 17 mei 2006 krijgt het ET een wettelijke basis. Artikel 22 geeft de volgende definitie: "Het elektronisch toezicht is een wijze van uitvoering van de vrijheidsstraf waardoor de veroordeelde het geheel of een gedeelte van zijn vrijheidsstraf buiten de gevangenis ondergaat volgens een bepaald uitvoeringsplan, waarvan de naleving onder meer door elektronische middelen wordt gecontroleerd". Het elektronisch toezicht is dus een uitvoeringsmodaliteit van een gevangenisstraf. Maar in de praktijk zien we dat de onder elektronisch toezicht gestelde een dubbelzinnig statuut krijgt: op bepaalde vlakken behoudt de betrokkene het statuut van gedetineerde (bv. het OCMW betaalt geen leefloon uit), terwijl hij op andere vlakken gelijkgesteld wordt met de vrije burger (bv. de betrokkene heeft recht op een werkloosheidsuitkering). De ambivalente positie van 'gedetineerde' te zijn in de vrije samenleving, is één van de fundamentele aspecten van deze straf, die heel wat gevolgen heeft voor de betrokken professionelen, de gedetineerde en zijn huisgenoten. Dit aspect vormt, wat we later zullen omschrijven als, een essentiële dimensie van het elektronisch toezicht.

Het Belgische model

Tot midden 2006 gold voor alle onder elektronisch toezicht gestelden het zogenaamde Belgische model dat binnen het Nationaal Centrum voor Elektronisch Toezicht is uitgewerkt. Dit model wordt gekenmerkt door aandacht voor een activerende invulling en een sterke individualisering van de maatregel, waarbij de betrokkene intensief wordt opgevolgd. Via het elektronisch toezicht wil men de betrokkene aanzetten om zich zoveel mogelijk te integreren in de maatschappij, om mogelijke problemen in diverse levensdomeinen aan te pakken of – bij zwaardere dossiers – om de reclassering via het elektronisch toezicht verder uit te

⁹ Voorheen gebeurde de toepassing enkel vanuit de gevangenis van Sint-Gillis.

¹⁰ GOOSSENS, F., MAES, E., DELTENRE, S. & VANNESTE, C. (2005). Onderzoek met betrekking tot het invoeren van het elektronisch toezicht als autonome straf Eindrapport. Onuitg. Brussel: NICC. Zie ook: MAES, E., GOOSSENS, F., & BAS, R. (2006). Elektronisch toezicht. Enkele cijfergegevens over de actuele Belgische praktijk, mede in het licht van zijn eventuele invoering als autonome straf. *Fatik*, 110, 4-14.

¹¹ DEVRESSE, M.-S., LUYPART, H., KAMINSKI, D., & BEYENS, K. (2006). Onderzoek betreffende de evaluatie van de reglementering, van de besluitvorming en van het verloop van het elektronisch toezicht. Eindrapport. Onuitg. Brussel: FOD Justitie - UCL - VUB.

¹² DEVRESSE, M.-S., LUYPART, H., KAMINSKI, D., & BEYENS, K. (2006). Onderzoek betreffende de evaluatie van de reglementering, van de besluitvorming en van het verloop van het elektronisch toezicht. Eindrapport. Onuitg. Brussel: FOD Justitie - UCL - VUB.

¹³ In België is gekozen voor een systeem waarbij de betrokkene op de momenten dat hij zich in zijn woning bevindt continu wordt gecontroleerd. Via radiofrequentie staat de enkelband continu in contact met een box of ontvanger in de woning en wordt er via de telefoonlijn of het GSM-netwerk contact gemaakt met een centraal computersysteem bij het NCET.

werken. Het gaat dus niet om een louter huisarrest, hetgeen in andere landen soms het geval is.

De doelgroep van het elektronisch toezicht vormt een heel diverse populatie, niet alleen wat de veroordelingen of te volgen procedures betreft (*infra*), maar voornamelijk op vlak van leefomstandigheden, professionele en sociale activiteiten, financiële situatie, enz. Deze factoren bepalen dan ook de omstandigheden waarin het elektronisch toezicht opgestart wordt. Onder het regime van de omzendbrief van 2002 krijgt elke onder toezicht gestelde een eigen uurrooster, afgestemd op zijn of haar situatie en dagbesteding. Het dagschema van de veroordeelde is samengesteld uit één of meer tijdsblokken, met name (1) 'thuis zijn'; (2) 'arbeid en/of (beroeps)opleiding'; (3) 'psychosociale activiteiten' en (4) 'vrije tijd buitenshuis'. In functie van de dagbesteding wordt een bewakingsschema opgesteld dat wordt ingevoerd in het centrale computersysteem. Hierbij maakt men een onderscheid tussen de weekdays en het weekend. Onder toezicht gestelden die beschikken over een vaste dagbesteding – namelijk een tewerkstelling of opleiding – krijgen hiervoor de nodige uren waarbij ook de verplaatsingstijd in rekening wordt genomen. Tijdens deze uren moet de betrokkene buitenshuis zijn. Onder toezicht gestelden die geen dagbesteding hebben, krijgen per dag twee uren toegekend, op te nemen tussen 9u en 18u. Deze uren zijn voorzien om op zoek te gaan naar een nuttige dagbesteding, deze voor te bereiden of om allerlei administratieve zaken in orde te brengen (bijvoorbeeld langsgaan bij het OCMW). De betrokkene moet via attesten aantonen dat hij of zij deze uren hier effectief voor gebruikt heeft. Tijdens het weekend krijgen de onder elektronisch toezicht gestelden 'vrije uren' toegekend, waarbij men volkomen vrij is om de woning (meermaals) te verlaten en te betreden, zolang men op tijd terug thuis is. De toekenning van het aantal vrije uren tijdens het weekend kent een progressief verloop.

Aangezien het elektronisch toezicht een strafuitvoering in de vrije samenleving inhoudt, wordt men regelmatig geconfronteerd met onvoorziene omstandigheden of vragen van de onder toezicht gestelde om het uurrooster beter af te stemmen op zijn of haar 'dagelijkse leven'. Indien de onder toezicht gestelde wegens omstandigheden zich niet kan houden aan het uurrooster (en bijvoorbeeld later of vroeger vertrekt of vroeger of later thuis is), dan moet dit steeds voorafgaand gemeld worden aan het NCET. Aanpassingen aan het uurrooster moeten vooraf aangevraagd en door de directie (of attaché) van het NCET goedgekeurd worden. Sinds 2006 is het regime versoepeld. Personen zonder dagbesteding hebben nu recht op vier 'vrije' uren, op te nemen tussen 8u en 18u. Men moet niet meer bewij-

zen dat deze vier uren gebruikt worden om een nuttige dagbesteding te zoeken of waar te maken. Indien er voorwaarden werden opgelegd, moeten die voorwaarden evenwel tijdens deze uren verwezenlijkt en de naleving ervan bewezen worden (bv. via attesten).

In het algemeen is de maatschappelijk assistent voor de onder toezicht gestelde het eerste aanspreekpunt. Aanpassingen van het uurrooster moeten voldoende gemotiveerd zijn. Zelfs de meest eenvoudige situaties of vragen tot wijzigingen van uurroosters vragen immers een hele organisatie: het NCET moet gecontacteerd worden, er is steeds toestemming vereist van een directielid of attaché, de *monitoring*¹⁴ moet deze aanpassingen in het systeem invoeren, enz. Voortdurende wijzigingen zouden gezien het relatief groot aantal lopende toezichten en de noodzaak om alle uurroosters adequaat te coderen in het centraal monitoring-systeem niet werkbaar zijn voor de monitoring. In het algemeen zijn er slechts een paar omstandigheden die een verandering van het uurrooster mogelijk maken, namelijk medische en professionele redenen, zoals een sollicitatiegesprek of een onverwachte tewerkstelling.

Dit model¹⁵ hecht dus een groot belang aan de sociale begeleiding én controle. Elke persoon onder elektronisch toezicht wordt min of meer intensief gevolgd door een maatschappelijk assistent van het NCET, die ook toeziet op de naleving van de voorwaarden. Naast het strikt naleven van het dagschema moeten de veroordeelden vaak immers nog één of meerdere bijkomende voorwaarden naleven, zoals bijvoorbeeld het zoeken van werk indien werkloos; het afbetalen van de penale boetes, schulden of burgerlijke partij; geen drugs gebruiken; het contact met andere onder elektronisch toezicht gestelden vermijden; enz. Na een eerste huisbezoek, dat plaatsgrijpt binnen de 48 uur na activatie van de enkelband, brengt de maatschappelijk assistent ongeveer tweewekelijks een bezoek gedurende de eerste maand. Daarna verlaagt de bezoekfrequentie. Bij het eerste huisbezoek worden de voorwaarden met de onder elektronisch toezicht gestelden besproken en wordt het dagschema overlopen. De maatschappelijk assistent vertaalt eveneens de voorwaarden die aan het ET zijn verbonden in een concreet traject. De latere bezoeken van de maatschappelijk assistenten grijpen plaats met het oog op verschaffing van ondersteuning bij de beleving van het elektronisch toezicht door de betrokkene en zijn huisgenoten, alsook met oog op het naleven van de gestelde voorwaarden.

Het systeem van het elektronisch toezicht in ons land maakt dat de bewegingen van de betrokkene controleerbaar moeten zijn en deze moeten kun-

¹⁴ Dit is de centrale waar alle alarmen binnen komen en de telefonische contacten met de onder toezicht gestelden gebeuren.

¹⁵ Dit model werd toegepast ten tijde van het NCET. Het is onduidelijk in welke mate dit regime nu nog steeds geldt en of het nog voor alle categorieën geldt.

nen aangetoond worden via bewijzen zoals attesten, enzovoort. Het bewakingsschema vormt als het ware de draaischijf van het elektronisch toezicht, waar alles rond georganiseerd wordt. Een goede informatiedoorstroom is dan ook cruciaal om deze schijf draaiende te houden. Het centrale monitoring systeem kan meer dan 100 verschillende soorten alarmen of meldingen weergeven. Deze alarmen kunnen te wijten zijn aan de onder toezicht gestelde of het kan gaan om alarmen van technische aard. Alarmen kunnen bovendien geïsoleerd of in combinatie voorkomen. Er is dan ook veel ervaring en inzicht nodig om deze verschillende alarmen te begrijpen en te weten welke scenario's hier de oorzaak van kunnen zijn. Dit vraagt een goede samenwerking en goede onderlinge contacten tussen onder meer de betrokkene, de maatschappelijk assistent en de dienst *monitoring*.

Om een inzicht te krijgen in wie er in principe in aanmerking komt voor een elektronisch toezicht geven we hieronder de belangrijkste beslissingsprocedures weer en geven we aan waar en in welke mate deze gewijzigd zijn in 2006. Ook andere opvallende wijzigingen sinds 2006 worden kort aangeraakt. We doen dat op basis van de regelgeving en losse contacten met verantwoordelijken in de uitvoeringspraktijk. We herhalen dat deze kennis onvoldoende is om te kunnen spreken van een echte evaluatie van de recente uitvoeringspraktijk.

4. De uitvoeringspraktijk sinds de zomer van 2006

Met de invoering van de omzendbrief van 10 juli 2006¹⁶, die voorafgegaan werd door de instructies van 4 mei 2006, werden een aantal wijzigingen doorgevoerd, waarvan we er hieronder enkele aanhalen.

Wijzigingen in de beslissingsprocedures

De omzendbrief van 10 juli 2006 wijzigt de indeling in categorieën van veroordeelden die in aanmerking komen voor elektronisch toezicht en voegt er bovendien een aantal toe. De complexe toepassingsstructuur volgens vier procedures – zoals uitgewerkt in de omzendbrief van 9 augustus 2002 – wordt in de omzendbrief van 10 juli 2006 verder opgedeeld naar zes procedures naargelang:

1. de veroordeelde effectieve hoofdgevangenisstraffen ondergaat waarvan het totaal maximum één jaar bedraagt,

2. de veroordeelde effectieve hoofdgevangenisstraffen ondergaat waarvan het totaal tussen één jaar en maximum drie jaar bedraagt en zich voor de strafuitvoering heeft aangeboden,

3. de veroordeelde effectieve hoofdgevangenisstraffen ondergaat waarvan het totaal maximum drie jaar bedraagt voor feiten van seksueel misbruik of mensenhandel;

- de veroordeelde, die zich niet voor strafuitvoering heeft aangeboden, effectieve hoofdgevangenisstraffen ondergaat waarvan het totaal tussen één en maximum drie jaar bedraagt;

- ten aanzien van de veroordeelde met effectieve hoofdgevangenisstraffen tot drie jaar een beslissing tot weigering van het elektronisch toezicht werd genomen,

4. de veroordeelde effectieve hoofdgevangenisstraffen ondergaat waarvan het totaal drie jaar overstijgt,

5. de veroordeelde effectieve hoofdgevangenisstraffen ondergaat waarvan het totaal drie jaar overstijgt en zich op zes maanden voor het einde van de hoofdgevangenisstraf(fen) bevindt,

6. de veroordeelde na afloop van zijn hoofdgevangenisstraf(fen) ter beschikking van de regering werd gesteld.

Inzake de indeling in categorieën en beslissingsprocedures wordt ten eerste de vroegere categorie zelfaanbod voortaan opgesplitst in twee aparte procedures (procedure 1 en 2). Ten tweede worden veroordeelden voor seksueel misbruik met minderjarige slachtoffers en mensenhandel vanaf 10 juli 2006 niet langer automatisch uitgesloten van elektronisch toezicht, maar worden ze expliciet vermeld onder procedure 3. Deze beslissing past in een versoepelingsbeleid wegens de druk om steeds meer gedetineerden onder elektronisch toezicht te zetten. Ook de mogelijkheid om ter beschikking gestelden van de regering onder ET te plaatsen (procedure 6) is nieuw.

Binnen de zes procedures worden *verschillende beslissingstrajecten* uitgewerkt, die grosso modo kunnen onderverdeeld worden in twee grote groepen: procedures 1 en 2 enerzijds en procedures 3 tot 6 anderzijds. In de procedures 1 en 2, die ondertussen de grootste groep onder elektronisch toezicht gestelden vormen¹⁷, beslist de gevangenisdirectie, of een persoon door hem hiertoe aangewezen, over de toekenning van het ET. Deze groep veroordeelden mag zijn volledige gevangenisstraf onder elektronisch toezicht uitboe-

¹⁶ M.O. nr. 1784 van 10 juli 2006, *Regelgeving inzake elektronisch toezicht als modaliteit van strafuitvoering*.

¹⁷ Tijdens de laatste week van 2006 waren er 357 zelfaanboden (62%) op een totaal van 575 elektronisch toezichten. We beschikken momenteel niet over recentere cijfers over de samenstelling van de ET-populatie.

ten.¹⁸ Tijdens de periode waarin wordt nagegaan of de persoon die zich aanbiedt aan de gevangenis in aanmerking kan komen voor elektronisch toezicht (de zgn. onderzoeksfase) wordt een strafonderbreking toegekend van maximum negentig dagen indien de veroordeelde akkoord gaat dat zijn dossier wordt onderzocht voor een eventuele toekenning van het elektronisch toezicht. Ondertussen is er geen maximumtermijn meer op de periode van strafonderbreking. Bij de overige procedures beslist de Dienst Individuele Gevallen (DIG) over de omzetting in elektronisch toezicht, terwijl de veroordeelde wacht op de beslissing in de gevangenis. Deze situatie zal echter slechts tijdelijk zijn omdat er ook beslist is om de beslissingsbevoegdheid tot toekenning van ET door de penitentiaire administratie vanaf februari 2007 gedeeltelijk over te hevelen naar de strafuitvoeringsrechtbanken.¹⁹

In afwachting van de volledige overheveling naar de strafuitvoeringsrechter beslissen de gevangenisdirecties over alle straffen tot 3 jaar, dus niet enkel over de zelfaanboden zoals vroeger het geval was.²⁰ De Dienst Individuele Gevallen houdt zich enkel bezig met de straffen tot 3 jaar met onmiddellijke aanhouding, voor daders van seksueel misbruik of mensenhandel en voor vreemdelingen zonder geldige verblijfstitel. Deze laatste categorieën worden dus niet langer automatisch geweigerd, maar dus individueel bekeken door de Dienst Individuele Gevallen.

De taak van de maatschappelijk assistent

Ook de informatietaak van de maatschappelijk assistent is met de omzendbrief van 2006 gewijzigd. Voor straffen tot 3 jaar is deze grotendeels overgenomen door de (nu reeds overbelast!) gevangenisdirecteur (of gedelegeerd persoon). Hij moet (1) tijdens een onderhoud de betrokkene informeren over het elektronisch toezicht, (2) het principiële akkoord met de maatregel vragen, (3) bij de veroordeelde alle praktische informatie inzamelen (o.a. omtrent verblijfplaats) gerelateerd aan het elektronisch toezicht en (4) zich verzekeren van het akkoord van de huisgenoten en dit via de snelst mogelijke weg (telefoon, onderhoud in de strafinrichting,...). Terwijl voorheen dus heel wat achtergrondgegevens werden verzameld via de verplichte voor-

afgaande externe enquête door de maatschappelijk assistent, is deze enquête niet langer verplicht voor de categorie zelfaanboden. Op basis van ons onderzoek hebben we vragen over de haalbaarheid van deze opdracht van de gevangenisdirecteur. In welke mate zal de beslissing nog voldoende overwogen en adequaat kunnen genomen worden? Ook de broodnodige informatiegaring over de maatschappelijke en familiale omstandigheden waarin het ET zal worden uitgevoerd, zal in vergelijking met de situatie onder de omzendbrief van 2002 aan kwaliteit verliezen. Uit ons onderzoek blijkt echter dat deze informatie in een later stadium van de uitvoering van de maatregel van cruciaal belang kan zijn om problemen en incidenten juist te kunnen inschatten. Voor procedure 2 blijft wel de mogelijkheid bestaan om een externe enquête te vragen, maar enkel in uitzonderlijke gevallen, nl. bij ernstige twijfels over de toekenning van de maatregel. Het voorafgaandelijk maatschappelijk onderzoek blijft verplicht voor de overige procedures, nl. voor de gedetineerden die vanuit de gevangenis onder elektronisch toezicht worden gesteld. Daar de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden²¹ geen schriftelijk akkoord van de huisgenoten voorschrijft, werd dit afgeschaft voor alle categorieën van onder elektronisch toezicht gestelden. Tijdens de externe enquête in het opvangmilieu wordt dit wel besproken.

De aanleiding van de wijzigingen

Wat was de aanleiding voor deze wijzigingen, die hals over kop moesten worden doorgevoerd? We zien aanwijzingen hiervoor in de interpellaties van minister van Justitie Onkelinx op 9 mei 2006 in het parlement en in de kamercommissie Justitie over de overbevolking in de gevangenissen.²² De minister van Justitie wordt herinnerd aan het regeringsvoornemen om de capaciteit van het elektronisch toezicht op te drijven en de beloften worden in daden omgezet. Amper drie weken later, op 30 mei 2006 is de ET-populatie al met een derde toegenomen tot 449.²³ Op 30 juni 2006 worden 502 onder elektronisch toezicht geplaatsten geteld en op 12 oktober 2006 wordt de vooropgestelde kaap van 600 gedetineerden op dagbasis onder ET bereikt. Op enkele maanden is de ET-populatie haast verdubbeld. Deze beweging past volledig in de uitvoering van de

18 Althans tot hun voorlopige invrijheidstelling.

19 Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, B.S. 15 juni 2006; Wet van 17 mei houdende oprichting van de strafuitvoeringsrechtbanken, B.S. 15 juni 2006. De federale regering heeft echter voor een graduele inwerkingtreding geopteerd. Volgens een instructie van 29 november 2006 van de Federale Overheidsdienst Justitie aan de gevangenisdirecties treden de wetsbepalingen, o.a. inzake het elektronisch toezicht voor veroordeelden met een straf totaal tot drie jaar, pas in werking "in de loop van het jaar 2008". (Van den Berge, 2006).

20 Cf. gesprek met Pierre Reynaert, die binnen het Directoraat – generaal Justitiehuisen, verantwoordelijk is voor het elektronisch toezicht.

21 Wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, B.S. 15 juni 2006.

22 Vr. en Antw. Kamer 2005-2006, Commissie voor de Justitie, Vr. nr. 11386 van mevrouw Sabien Lahaye-Battheu over "de onhoudbare toestand in de overvolle gevangenissen"; Vr. nr. 11544 van de heer Tony Van Parys over "het historisch record" inzake de overbevolking van de gevangenissen, Integraal Verslag nr. 954, pp. 2-8 (9 mei 2006).

23 Op 9 mei 2006 is de populatie nog 345.

reeds vermelde plannen van de regering Verhofstadt II om het aantal personen onder elektronisch toezicht te verhogen. De overheveling van de maatschappelijk assistenten naar de Dienst Justitiehuisen heeft echter een serieus personeelsverloop tot gevolg, waardoor er onvoldoende personeel was om de begeleidingen te voorzien en met andere woorden de maatregel op te starten. Dit leidde tot een wachtlister voor elektronisch toezicht en dus een daling van het aantal ondertoezichtstellingen.

Het elektronisch toezicht zit momenteel dus duidelijk in een overgangsfase, die nog niet voorbij is, zeker indien we er rekening mee houden dat de beslissingsbevoegdheid omtrent heel wat aspecten overgeheveld is of zal worden naar de strafuitvoeringsrechter en strafuitvoeringsrechtbanken.

5. Het onderzoek van Devresse, Luypaert, Kaminski en Beyens (2006)

Devresse, Luypaert, Kaminski en Beyens²⁴ onderzochten de uitvoeringspraktijk van het elektronisch toezicht vanuit een etnografische benadering. Een Nederlandstalige en Franstalige onderzoekster brachten tijdens het onderzoek heel wat tijd door op het NCET en dit op alle mogelijke momenten van de week. We kregen toegang tot dossiers, interne documenten en kwantitatieve gegevens, observeerden de werking van de monitoring en de sociale dienst, gingen mee op huisbezoek met de maatschappelijk assistenten en de mobiele ploegen²⁵, namen talrijke half-open interviews af van de diverse geledingen binnen het NCET, gevangenisdirecteurs en leden van de Commissies voor de Voorwaardelijke Invrijheidstelling en organiseerden aan het einde van het onderzoek focusgroepen ter validering van de onderzoeksresultaten. Het onderzoek documenteert met andere woorden op een zeer gedetailleerde en kwalitatieve wijze een ondertussen afgesloten periode van het elektronisch toezicht in België. Hoewel de periode van onderzoek een fase in de uitvoering van het elektronisch toezicht bestrijkt die ondertussen afgesloten is, kunnen de bevindingen nochtans erg nuttig zijn om het karakter van de huidige toepassingspraktijk en de toekomstige ontwikkelingen aan af te toetsen. Dit artikel beperkt zich tot een aantal belangrijke discussiepunten. Voor meer details verwijzen we naar het onderzoeksrapport van Devresse *et al.*²⁶

Zoals reeds vermeld, werd de toepassingspraktijk onderzocht zoals georganiseerd door het regime dat voorgeschreven is door de omzendbrief van 9 augustus 2002. Tussen 2000 en de zomer van 2006 heeft er zich een relatieve stabilisering van de toepassingspraktijk ontwikkeld, gekenmerkt door een streven naar evenwicht tussen technische en sociale controle, gecombineerd met sociale begeleiding.

Om de werking van het elektronisch toezicht juist te kunnen inschatten, begrijpen en evalueren, maken we een onderscheid tussen de essentiële en optionele dimensies van het elektronisch toezicht. De *essentiële of intrinsieke dimensie* van het elektronisch toezicht verwijst naar het elektronisch toezicht als *principe*, onafhankelijk van historisch gegroeide gebruiken of toepassingsmodaliteiten. Elektronisch toezicht produceert effecten die haar 'eigen' zijn en die haar onderscheiden van elke andere penale maatregel met een probatoir karakter. Bepaalde problemen die we vastgesteld hebben, kunnen dus beschouwd worden als inherent aan het elektronisch toezicht. Andere aspecten van het elektronisch toezicht hebben te maken met specifieke keuzes die gemaakt zijn in België met betrekking tot de toepassing en die de organisatie en de toepassingspraktijk beïnvloeden. Zij zijn dus kenmerkend voor België en verwijzen naar wat we de optionele dimensie van het elektronisch toezicht noemen. Hoewel bepaalde elementen sterk verweven kunnen zijn, kunnen de belangrijkste onderzoeksresultaten weergegeven en besproken worden aan de hand van beide dimensies.

Misschien wel de belangrijkste vaststelling is het uiterst complexe karakter van de maatregel, die heel wat vragen en dilemma's opwerpt. De complexiteit situeert zich op diverse fronten: de toekenningsprocedures, de beslissingspatronen, de interacties tussen mensen en machines, de integratie van diverse professionele logica's, het statuut van de gedetineerden in de samenleving, het verbonden karakter van de elektronische 'monitoring' en de sociale begeleiding, de paradox van de vrijheid onder controle, het tegelijkertijd nastreven van re-integratie en vergelding, ... Het is duidelijk dat het omdoen van een enkelband geen simpele en technische aangelegenheid is, die de controle van een individu mogelijk maakt. Meer dan een variant te zijn op het penale traject van een gedetineerde, draagt deze operatie bij aan een herconfiguratie van het strafuitvoeringstraject. Ze vraagt dan ook om een goed doordachte en gedocumenteerde reglementering, om een aangepaste organisatie en gespecialiseerd personeel.

24 DEVRESSE, M.-S., LUYPART, H., KAMINSKI, D., & BEYENS, K. (2006). Onderzoek betreffende de evaluatie van de reglementering, van de besluitvorming en van het verloop van het elektronisch toezicht. Eindrapport. Onuitg. Brussel: FOD Justitie - UCL - VUB.

25 Deze zijn verantwoordelijk voor het aanbrengen van de enkelbanden in de gevangenis en het plaatsen van de boxen in de woning van de onder elektronisch toezicht gestelden.

26 DEVRESSE, M.-S., LUYPART, H., KAMINSKI, D., & BEYENS, K. (2006). Onderzoek betreffende de evaluatie van de reglementering, van de besluitvorming en van het verloop van het elektronisch toezicht. Eindrapport. Onuitg. Brussel: FOD Justitie - UCL - VUB.

Om al deze redenen is er in dit onderzoek voor gekozen om via de etnografische methode aandacht te besteden aan de dagelijkse routinepraktijken, die gegroeid zijn in een uiterst volatiel veld, dat constant in evolutie was²⁷ en blijft. We hebben de uitvoeringspraktijk van het elektronisch toezicht bestudeerd als het resultaat van recurrente beslissingen en acties van diverse actoren, die op elkaar anticiperen en de regelgeving in praktijk brengen binnen beperkingen van werklust, conflicterende doelstellingen enz. Vanuit deze onderzoeksbenadering is het elektronisch toezicht dus veel meer dan een pure 'toepassing van de regelgeving'.

6. De essentiële dimensies van het elektronisch toezicht

Bepaalde problemen die we vastgesteld hebben, zijn inherent aan het elektronisch toezicht, ongeacht de manier waarop het wordt toegepast. Deze problemen verwijzen dus naar de essentie van het elektronisch toezicht.

De beperkte meerwaarde van de techniek

Het gebruik van een gesofisticeerd technologisch systeem en de mogelijkheden hiervan onderscheiden het elektronisch toezicht van alle andere probatoire maatregelen die we vandaag kennen. De vraag rijst dan ook wat de meerwaarde is van de techniek. Wat brengt het virtuele vrijheidsberovende aspect bij en wat kost dit aan de gedetineerde die zich in deze virtuele gevangenis bevindt, aan zijn omgeving en aan het penale systeem?

Een 'meerwaarde' is een voordeel dat een significante winst op penologisch vlak betekent. De vraag die zich hier stelt is welke *zin* het elektronisch toezicht toevoegt aan het straffen. We hebben vastgesteld dat de techniek *op zich* geen penologische meerwaarde biedt. Natuurlijk laat het gebruik van de techniek toe om te weten wie er '*in*' of '*out*' is, of de persoon zich bevindt op de plaats waar hij zich zou moeten bevinden. Maar het elektronisch toezicht op zich wapent de gedetineerde niet tegen de wens om zich te onttrekken aan de controle, om het uurrooster niet te respecteren of om zich te ontdoen van de enkelband. De belangrijkste inbreng van het elektronisch toezicht is afhankelijk van de menselijke begeleiding (cf. optionele dimensie).

Uit het onderzoek blijkt dan weer hoezeer een rigide technologische dwang degenen die eraan onderworpen worden, in moeilijke en zelfs absurde situaties kan

brenge en hoe het principe van een rigide technische controle het vervullen van bepaalde doelstellingen van het elektronisch toezicht, zoals het herstel en de re-integratie, zelfs in de weg kan staan. We verwijzen hier naar situaties waar de veroordeelde steeds opnieuw bepaalde onvoorziene omstandigheden of incidenten moet bewijzen en legitimeren in verband met bijvoorbeeld het werk (men komt te laat terug thuis van het werk omdat men moest overwerken of omdat men in de file stond, men moet de inkopen laten liggen aan de kassa van de supermarkt omdat de wachtrij te lang is en men anders niet tijdig terug thuis is, enz.). Het technologische dispositief veronderstelt de integratie van de veroordeelde in een vrije wereld, maar dan wel in een irreële vrije wereld, waar de treinen geen vertraging hebben, waar er geen files zijn, waar alles absoluut voorspelbaar is. Men zou kunnen stellen dat met het elektronisch toezicht de veroordeelde zich niet zozeer in een virtuele gevangenis bevindt, maar eerder in een virtuele vrije wereld.

Een belangrijk deel van het werk van de leden van het NCET bestaat dan ook uit het zoeken naar oplossingen om deze rigiditeit van de technologische controle te versoepelen, om de absurditeiten te ondervangen die het produceert. Als de enkelband kan beschouwd worden als een middel tot 'disciplineren' van de veroordeelde (de permanente herinnering aan de orde verzekert een technologisch 'panoptisme' en de dwingende vereisten om elke afwijking te moeten legitimeren zijn hiervoor emblematisch), hebben we ook kunnen observeren dat het personeel van het NCET een grote wil aan de dag legt om deze technologische dwang te integreren in een re-integratief dispositief.

Hieruit concluderen we dat de techniek op zich geen tastbare effecten produceert en dat ze noch autonoom, noch voldoende is. Alleen de menselijke begeleiding, die we beschouwen als een optionele dimensie, kan zorgen voor een coherente, rationele en doeltreffende toepassing van het elektronisch toezicht.

Wat de zingeving betreft van het elektronisch toezicht draagt het elektronisch toezicht vooral een retributieve en disciplinerende dimensie in zich. De meerwaarde die er geboden wordt bestaat uit het markeren van en het herinneren aan – niet virtueel maar fysiek – de straf. Het is o.a. om deze reden dat we vinden dat de Belgische toepassing van het elektronisch toezicht als modaliteit van uitvoering van een gevangenisstraf een goede keuze is. Deze keuze kan een dam werpen tegen de *net widening*, een risico waarop steeds moet worden geanticipeerd indien er nieuwe penale maatregelen worden ingevoerd.

²⁷ Cf. De zich in sneltempo opvolgende ministeriële omzendbrieven die de uitvoeringspraktijk regelen.

De afstand en haar verplichte compensaties

Het elektronisch toezicht is een maatregel die in essentie 'virtueel' is, en die reëel wordt in de technologische contacten (alarm, telefonische contacten) en de sociale begeleiding. Een ander wezenlijk kenmerk van het ET is dat de communicatie en de organisatie van de strafuitvoering van op afstand gebeurt. Dit betekent dat er onafgebroken moet gepland en georganiseerd worden, dat de activiteiten en bewegingen van een afwezige²⁸ persoon – die zich thuis of elders bevindt – moeten gecheckt worden. Paradoxaal genoeg zijn de veroordeelden zeer sterk aanwezig op het NCET: men praat over hen, men beheert en evalueert continu de informatie die op hen betrekking heeft, het personeel kent de details van hun persoonlijk leven en hun activiteiten. Dit kenmerk heeft op zijn beurt diverse effecten. Langs de ene kant kan de afstand toelaten aan de veroordeelde om zich niet permanent onder druk gezet te voelen en vrij te evolveren, keuzes te maken en niet constant het gevoel te hebben dat hij effectief een gevangenisstraf aan het uitzitten is. Anderzijds wordt de veroordeelde geïntegreerd in een dwangstelsel waarbij de afstand bijdraagt tot het feit dat de veroordeelde mee betrokken wordt in een constructie van representaties die ontdaan zijn van een contextualiteit die onmiddellijke nabijheid wel toelaat.

Deze afstand maakt van de telefoon een onmisbaar instrument in de uitvoering van de straf. Zowel de personeelsleden van de *monitoring* als de sociale assistenten zijn constant in verbinding met de veroordeelden, die ook zelf bellen om allerlei uiteenlopende redenen. Het is belangrijk om te begrijpen hoe moeilijk, specifiek en soms reductionistisch telefonische 'relaties' zijn. Ook autoritaire verhoudingen ontwikkelen zich anders via een relatie op afstand dan *face-to-face*. We stellen eveneens vast dat het risico op depersonalisering groot is, zeker voor de personeelsleden van de monitoring, die de veroordeelden nooit persoonlijk ontmoeten. Vooral voor veroordeelden die minder mondig zijn compliceert en denatureert de puur telefonische relatie de situatie.

In dit verband dient het belang van het werk van de maatschappelijk assistenten van de sociale diensten onderstreept te worden. Zij personaliseren tijdens de uitvoering van de straf het instituut van het NCET en moeten alle mogelijke misverstanden in de communicatie oplossen. Ook al wordt er regelmatig getelefoneerd en verlopen deze telefonische contacten op zich goed, toch zijn de persoonlijke, *face-to-face* contacten tussen de veroordeelden en de maatschappelijk assistenten cruciaal voor een zingevende en humane strafuitvoering.

Goede communicatie op regelmatige basis is dus onontbeerlijk bij dergelijke virtuele vorm van strafuitvoering. Ze laat de uitvoerders toe op de hoogte te blijven van het verloop van het elektronisch toezicht, om een realistische inschatting te maken van de problematiek, om via dialoog samen te zoeken naar een aanvaardbare oplossing en om adequaat en tijdig in te grijpen bij eventuele problemen. Door een goede communicatie en informatiedoorstroom kunnen incidenten immers beter gecontextualiseerd en geïnterpreteerd worden. Regelmatige *face-to-face* contacten zijn ook cruciaal voor de bevordering van het opbouwen van een vertrouwensrelatie en een goede werkrelatie tussen de betrokkene en de verschillende actoren binnen de strafuitvoering. Dergelijke relatie is noodzakelijk zowel vanuit sociaal-re-integratief als vanuit preventief en dus beveiligingsoogpunt.

Met de omzendbrief van 10 juli 2006 en bijhorende instructies is de werkrelatie van de maatschappelijk assistenten met de categorie zelfaanbod voornamelijk beperkt tot telefonische contacten (bijvoorbeeld voor het bepalen van uurroosters). Deze manier van werken vergroot de afstand met de betrokkene, die veel meer een 'onbekende' blijft, waardoor het veel moeilijker wordt om een accurate inschatting te maken van het verloop van het elektronisch toezicht en van eventuele incidenten. Door de recente overheveling van het elektronisch toezicht naar het Directoraat-generaal Justitiehuisen wordt er gewerkt met de werkingsprincipes van de Dienst Justitiehuisen. Er wordt afgestapt van de zeer beperkte opvolging van de zogenaamde zelfaanbod-dossiers en – zoals bij de andere categorieën – geopteerd voor een begeleiding afgestemd op de noden van de betrokkene.

Het elektronisch toezicht als bijkomende modaliteit van strafuitvoering in een progressief regime

Dit laatste essentiële kenmerk van het elektronisch toezicht is totaal onafhankelijk van haar technische dimensie. Het is verbonden met het feit dat het elektronisch toezicht een bijkomende maatregel vertegenwoordigt in het penale arsenaal en dat het aangewend wordt als een bijkomend onderdeel in het penale traject van de gedetineerde. Het elektronisch toezicht heeft een plaats verworven binnen een 'progressief' regime, en voor een groep gedetineerden wordt het elektronisch toezicht beschouwd als een fase die men doorloopt voor men voorwaardelijk vrijgesteld kan worden. De gedetineerde moet zich dus van de ene modaliteit naar de andere kunnen bewegen en vanuit deze filosofie wordt het elektronisch toezicht een soort van toegangspoort voor een voorwaardelijke invrijheidstelling en dus van een uiteindelijke invrijheidstelling. Het elektronisch toezicht beschouwen

²⁸ Iemand die zich niet op het NCET zelf bevindt.

als een soort van 'testperiode' of evaluatieperiode vooraleer men iemand voorwaardelijk vrij laat draagt echter een aantal mogelijke gevaren in zich. Ten eerste draagt dit het risico tot *net widening* in zich indien de neiging ontstaat om de 'test'periode te verlengen vooraleer men iemand voorwaardelijk vrij laat, omdat men op deze manier het risico op mislukking van de VI wil voorkomen. De veroordeelden blijven in dit geval langer onder elektronisch toezicht, en worden later in vrijheid gesteld. Een tweede reserve tegen deze praktijk van testperiode heeft te maken met het feit dat het zich plooiën naar de vereisten van een elektronisch toezicht specifieke competenties vereist (bv. zich aan specifieke uurroosters kunnen houden), die kunnen verschillen van de competenties die men nodig heeft om een succesvolle voorwaardelijke invrijheidstelling te verzekeren. Het kan perfect mogelijk zijn dat iemand klaar is voor een voorwaardelijke invrijheidstelling, maar problemen heeft om zich te onderwerpen aan de dwang of de specifieke vereisten van een elektronisch toezicht. Indien dit laatste het geval is, is het risico op *net widening* reëel.

Een meer positieve kant van het elektronisch toezicht als testperiode voor een voorwaardelijke invrijheidstelling kan echter ook zijn dat men een voorwaardelijke invrijheidstelling kan bekomen dank zij de mogelijkheid van een succesvolle testperiode met elektronisch toezicht.

Met dit punt willen we vooral benadrukken dat het elektronisch toezicht een 'eigen'aardige maatregel is, met haar eigen karakteristieken en *constraints*, die ook op haar eigen merites moet beoordeeld worden en dat het integreren ervan in een progressief regime perverse effecten kan sorteren.

7. De optionele dimensie van het elektronisch toezicht

De optionele dimensies van het elektronisch toezicht hangen samen met de historische en lokale concretisering van het elektronisch toezicht. In dat opzicht kan er gesproken worden van een 'Belgisch model', dat zich onderscheidt door haar complexiteit via de constructie van een progressief regime van sociale begeleiding gericht op de activatie van de onder toezicht gestelde.

De constructie van een complex model

We wezen er reeds op dat de Belgische organisatie van het elektronisch toezicht (ten tijde van het NCET) zeer complex is. Dit uit zich in de eerste plaats in de betrokkenheid van het grote aantal actoren op de diverse niveaus van de uitvoering van de maatregel: de gevangenisdirecties, de Dienst Individuele gevallen,

het NCET en op een meer indirecte manier de Commissies voor de voorwaardelijke invrijheidstelling (nu de strafuitvoeringsrechtbanken), de technische firma die de enkelbanden voorziet en de telefoonbedrijven (die de telefoonlijnen afsluiten indien er niet tijdig wordt betaald door de veroordeelden). Binnen het NCET waren de taken van de personeelsleden van de *monitoring* en de sociale assistenten (waarvan het merendeel verspreid was over de verschillende gevangenissen) erg aan elkaar gelinkt en soms aan elkaar verwant. De beslissingen van de attachés en de directie van het NCET, die genomen werden in de verschillende fasen van de uitvoering (bijvoorbeeld met betrekking tot de invulling en wijziging van de voorwaarden, de toekenning van het aantal vrije uren, eventuele tuchtbeslissingen) waren voor de veroordeelden daarom niet altijd duidelijk van elkaar te onderscheiden.

Het feit dat er verschillende procedures waren, en zijn (*supra*), met ieder hun aparte toekenningscriteria maakt het geheel nog ingewikkelder. De rol van de verschillende intervenanten kan dus ook nog verschillen naargelang de procedure waarin men terecht komt.

We observeerden een hyper-geïndividualiseerde strafmodaliteit die gepaard ging met een loodzwaar administratief systeem en bureaucratische relaties met de externe diensten (een veelvoud aan formulieren, attesten, rapporten, legitimatiebewijzen, enz.). Deze complexiteit weegt niet alleen op het personeel, maar ook op de onder toezicht gestelden.

Een intensieve sociale begeleiding in het kader van de activering van de onder toezicht gestelde

Het oorspronkelijke Belgische model koos voor een duale conceptualisering van het elektronisch toezicht, door een strikte technologische 'surveillance' te combineren met een ondersteunende sociale begeleiding in het kader van de re-integratie. Zoals aangehaald, is de sociale begeleiding vooral gericht op het activeren van de veroordeelden via het aanmoedigen van arbeid, werk zoeken of opleiding volgen enerzijds en het opvolgen van de bijkomende voorwaarden anderzijds. Ze vraagt een aanzienlijke input aan mensen en middelen en draagt bovendien een grote dosis ambivalentie in zich.

We stellen vast dat er een specifieke invulling wordt gegeven aan de maatschappelijke begeleiding, die zich afspeelt rond het afnemen van externe enquêtes ter voorbereiding van de toekenning van de maatregel, telefonische contacten en regelmatige huisbezoeken. De combinatie van het moeten voldoen aan de beperkingen en de vereisten van het technologische dispositief, gecombineerd met een ondersteunende en begeleidende missie onderscheidt het werk van de maatschappelijk assistent van het NCET van dat van

andere maatschappelijk werkers in justitiële context (cf. justitieassistent).²⁹ Dwang en controle zijn alom aanwezig, ook al is de veroordeelde in vrijheid. Alles draait rond de opstelling van de wekelijkse uurroosters, de precieze programmering van de professionele of vormingsactiviteiten en de rigoureuze opvolging van de gepersonaliseerde voorwaarden, allemaal aspecten die zo kenmerkend zijn voor het op activatie gerichte Belgische model. Activatie is evenwel niet altijd even evident in de gegeven context van werk te moeten zoeken met een gerechtelijk verleden, en geconfronteerd met de beperkingen door de elektronische controle. Werken met flexibele uren, overwerk en lange verplaatsingen gaan bijvoorbeeld in tegen het rigide systeem van elektronische controle op vooraf vastgelegde momenten op een dag. Maar de activatie-idee is zowel ingeburgerd in de dagelijkse praktijk als in de visie op elektronisch toezicht die we terugvinden in de omzendbrief, nl. dat het een reïntegrerende doelstelling dient na te streven.

Het belang van persoonlijke en directe vormen van communicatie en informatieverwerking

We wijzen op het belang van de externe enquête, voor alle categorieën ET.³⁰ Via dit eerste contactmoment krijgt de maatschappelijk assistent immers een eerste beeld van de betrokkene en eventuele huisgenoten, zodat er reeds een eerste inschatting kan gemaakt worden van diens motivatie, hoe hij/zij en de huisgenoten tegenover de maatregel staan en van mogelijke werkpunten of elementen die in het verdere verloop van het elektronisch toezicht tot problemen kunnen leiden. Minstens even belangrijk is de informatieve rol die de maatschappelijk assistenten tijdens de externe enquête vervullen. De veroordeelden en hun huisgenoten worden zodoende vóór de start van het elektronisch toezicht op de hoogte gesteld van de regels, inhoud en mogelijke impact van deze maatregel op hun leven. Men vermijdt aldus zoveel mogelijk³¹ verkeerde verwachtingen en misverstanden (zie ook *supra*).

Ook het schriftelijk akkoord van de huisgenoten dat gegeven wordt voorafgaand aan de start van het elektronisch toezicht lijkt ons essentieel. De huisgenoten moeten de mogelijkheid krijgen om hun visie en bedenkingen kenbaar te maken alvorens beslist wordt tot de uitvoer van de maatregel. De externe enquête is een aangewezen moment om dit akkoord met de huisgenoten te bespreken. Het vragen van het akkoord alvorens tot een elektronisch toezicht beslist wordt, heeft bovendien een psychologisch effect dat anders is dan het puur 'pro forma' vragen van het akkoord na

de start van het elektronisch toezicht, zoals dat nu vaak het geval is. Het is ontegensprekelijk zo dat de uitvoering van het elektronisch toezicht ook heel wat consequenties heeft voor de huisgenoten. Zij delen elke dag als het ware mee in de straf. We denken hier bijvoorbeeld aan de beperkingen die het leven met de strakke uurroosters met zich meebrengt, de telefoon die niet bezet mag blijven, enz. Uit respect voor de vrijheid van de huisgenoten lijkt het ons noodzakelijk dat zij vooraf een geïnformeerde instemming mogen geven.

Vanuit systemisch oogpunt (*infra*) lijkt het afschaffen van de externe enquête en het beperken van het aantal huisbezoeken in zelfaanboddossiers op het eerste gezicht een logische beleidskeuze. De enquêtes van deze grote groep onder toezicht gestelden vragen veel tijd, energie én bijgevolg kosten, terwijl het elektronisch toezicht voor deze categorie in de praktijk nauwelijks geweigerd wordt en de duur van de maatregel vaak (doch niet in de regel!) van relatief korte tot zeer korte duur is. De keerzijde van de medaille is echter dat door het achterwege laten van een externe enquête en het beperken van de huisbezoeken, de situatie van de betrokkene met oog op de toekenning van de maatregel onvoldoende kan ingeschat worden, de maatschappelijk assistent de betrokkene nauwelijks of zelfs niet leert kennen en er geen vertrouwensrelatie kan ontstaan. De begeleidende taak van de maatschappelijk assistent wordt op deze manier uitgehold en beperkt zich hoofdzakelijk tot het beheer van uurroosters en administratieve aangelegenheden. Ook mogelijke risico's en problemen kunnen nog moeilijk ingeschat worden, waardoor men minder gemakkelijk preventief kan optreden. De vrees bestaat dat men tengevolge van onvoldoende kennis van de context sneller zal vervallen in een reactief en repressief optreden, wat uiteindelijk heel wat sociale én penale kosten met zich meebrengt.

Hoewel het belang van een adequate sociale begeleiding moet onderstreept worden, moet er ook gewaarschuwd worden voor het gevaar van een te grote intrusiviteit en ongewenste inmenging van de sociaal assistent in het privéleven van de betrokkene. Dit kan het strafkarakter van de maatregel aanzienlijk verhogen. De maatschappelijk assistent heeft veel macht om het leven van de betrokkene te bevragen, ook over domeinen die in se niets met de strafuitvoering te maken hebben. De inmenging van de maatschappelijk assistent en de strikte controle op het dagschema kan zelfs zware gevolgen hebben, zoals bv. het verlies van werk. Niet elke onder toezicht gestelde heeft trouwens even veel nood of behoefte aan sociale begeleiding.

29 De maatschappelijk assistenten zijn sinds september 2007 eveneens justitieassistenten geworden en moeten werken volgens de werkinstructies van de Dienst Justitiehuisen. Hier wordt het model van de BPR (Business Project Reengineering) gevolgd, dat een gedetailleerde beschrijving geeft van alle procedures. Er is ondertussen een werkgroep opgericht die werkt rond het elektronisch toezicht en de BPR.

30 We herinneren eraan dat de externe enquête is afgeschaft voor de categorie zelfaanbod in de omzendbrief van 10 juli 2006.

31 Uit het onderzoek blijkt dat het zelfs mét een externe enquête nog altijd niet evident is om de ware draagwijdte van de maatregel voldoende in te schatten.

Ook dit moet dossier per dossier kunnen ingeschat worden. Spaarzaamheid, maar dan op basis van de mogelijkheid van individuele afweging lijkt ons dus aangewezen.

8. Conflicterende *stated* en *real* goals³² van het elektronisch toezicht

Het elektronisch toezicht is een maatregel waarvan gezegd wordt dat ze tegemoet kan komen aan verschillende penale doelstellingen, die al dan niet beantwoorden aan de verzuchtingen van het slachtoffer, de maatschappij en de beleidsmaker. In de praktijk stellen we vast dat het nastreven van re-integratie binnen een context van strikte technologische controle kan leiden tot incoherenties.

Globaal stellen we vast dat er zich twee officiële perspectieven ontwikkeld hebben, een 'systemisch' en een 'sociaal'.

Het *systemische*, beheersgerichte perspectief staat voor een rationalisering van de kosten en van het personeel, standaardisering, vereenvoudiging, regulering en een streven naar een kwantitatieve uitbreiding van de toepassing van het ET. Deze beheerslogica, gestuurd door administratieve en organisatorische bekommernissen is o.a. af te leiden uit de nagestreefde doelstellingen zoals kostenreductie en het vooropstellen van steeds hogere kwantitatieve quota, oplopend van 300 tot 450, 600 en tot 1000 onder toezicht stellingen op dagbasis. Het gevaar bestaat dat hier een inhoudsloze, kale invulling van het elektronisch toezicht mee gepaard gaat. Het streeft naar een beheer van een in- en uitstroom en ziet het elektronisch toezicht eerder als een snelle en goedkope manier om de overbevolkte gevangenissen te ontlasten. Dit perspectief is niet onvereenigbaar met een reductionistische politiek,³³ maar heeft geen of weinig oog voor zingeving of een betekenisvolle invulling van het elektronisch toezicht.

Het sociale perspectief staat voor individualisering, aandacht voor re-integratie in de vorm van activering en responsabilisering, heeft aandacht voor de (sociale) noden van de onder toezicht gestelde én de huisgenoten. Dit impliceert een verhoging van de complexiteit van de toekenning en de uitvoering, staat voor een kwalitatieve benadering en een elektronisch toezicht waar plaats is voor inhoud en zingeving. Deze visie heeft oog voor de toekomst van de justitiabele, voor

een geïndividualiseerde vorm van interventie, die rekening houdt met de behoeften van de justitiabelen en hun sociale omgeving. Dit perspectief beschikt over meer 'ziel', maar draagt het gevaar in zich dat ze erg intrusief kan zijn, hoge kosten impliceert en leidt tot een vermenigvuldiging van de beslissingsprocessen.

Het Belgische model trok tot mei 2006 de kaart van het sociale perspectief. De omzendbrieven vermeldde systematisch dat de re-integratie van de betrokkene moest bevorderd worden en dat de detentieschade moest beperkt blijven. Maar tegelijkertijd leidden we uit beleidsverklaringen af dat het elektronisch toezicht een 'oplossing' moest bieden voor de overbevolking in de gevangenissen en de hoge kosten van het gevangensysteem. Het succes van deze maatregel kan m.a.w. niet los gezien worden van deze uiteenlopende en conflicterende doelstellingen. Het onvoldoende uitklaren van deze doelstellingen en perspectieven en het gebrek aan een duidelijke stellingname hieromtrent heeft geleid tot een ambivalent beleid.

Conclusie

Het trachten te verenigen van deze twee logica's, nl. de re-integratieve en de systemische, maakt van het elektronisch toezicht een ambivalent compromis. Enerzijds treffen we een historisch resistent, maar fragiel en steeds meer onder vuur liggend streven naar sociale integratie aan, dat gebaseerd is op een 'warm' regime van vertrouwen, individualisering en begeleiding (*old penology*). Anderzijds is de opmars van de actuariële tendens onmiskenbaar in de vorm van een 'koud' regime van technische controle, gebaseerd op objectieve technologieën en modaliteiten van nieuw management (*new penology*). Het elektronisch toezicht is zo een modern en multifunctioneel middel om modernistische doelstellingen of illusies te reactiveren binnen een laatmoderne, manageriële context. De fusie gebeurt bovendien op een ambivalente wijze, want het elektronisch toezicht is zeker geen zuivere vertegenwoordiger van het resocialiseringsideaal dat in de jaren zestig zo hoog in het vaandel werd gedragen. Dit ideaal wordt binnen het elektronisch toezicht-regime getransformeerd in een vorm van re-integratie, die ondersteund wordt door technische controle en gebaseerd is op een disciplinerende van de dader via het strikt naleven van een uurrooster. Het achterliggende daderbeeld is dat van de rationele mens, die zich moet onderwerpen en aanpassen aan verhoogde vormen van technologische en sociale controle.

³² De concepten '*stated*' en '*real*' goals ontleen we aan Denkers (1976), die erop wees dat een penale praktijk vaak uiteenlopende en zelfs conflicterende officiële en reële doelstellingen kunnen verenigen.

³³ Hiermee bedoelen we een politiek die een vermindering van het beroep op het penale systeem beoogt, of het beroep op minder controlerende of stigmatiserende maatregelen dan de vrijheidsberoving nastreeft.

Met de wijzigingen sinds juli 2006 stellen we vast dat het systemische reguleringsperspectief meer de overhand begint te krijgen. Kostenbesparing en ontlasting van de overbevolkte gevangenissen waren en blijven doorslaggevende argumenten pro uitbreiding van de toepassing van het elektronisch toezicht. Met de overheveling van de maatschappelijk assistenten naar het Directoraat-generaal Justitiehuisen wordt een nieuw begeleidingsregime geïntroduceerd, dat aansluit bij de werkingsprincipes van de Dienst Justitiehuisen en dat gericht is op het responsabiliseren van de veroordeelde. Er zal o.a. minder kort op de bal worden gespeeld bij overtredingen, wat voor- en nadelen heeft. Maar misschien evolueert het elektronisch toezicht hierdoor wel minder in de richting van een echte vervanging van een gevangenisstraf en meer in de richting van een alternatief voor gestraften met minder zware feiten. Ook de overheveling van heel wat beslissingen naar de strafuitvoeringsrechtbanken, zowel op het vlak van toekenningen als het dagelijkse beheer van het elektronisch toezicht (cf. beslissingen over herroeping of opschorting van de maatregel) zal haar gevolgen hebben voor de dagelijkse praktijk. Het elektronisch toezicht in België is met andere woorden een bestrafingspraktijk die heden ten dage meer vragen oproept dan ooit.

Een deurwaarder in de gevangenis. Naar een “cachot pour dettes”?

Luc Robert *

1. Inleiding: “une saisie curieuse (de l’attention médiatique)”

Op dinsdagavond 2 oktober werd in het avondnieuws op RTL-TVi gemeld dat een deurwaarder in de gevangenis van Andenne beslag had laten leggen op de eigendommen van gedetineerde Rémy Lecrenier. Daags nadien kreeg dit item vervolgens een plaats in de gedrukte pers, met artikelen in zowel de Franstalige als de Nederlandstalige dagbladen.

Volgens de berichtgeving¹ werd beslag gelegd op een televisietoestel, een videorecorder, een computer, een microgolfoven, een ventilator en het geld op de gevangenisrekening, met een bedrag van ca. 2.100 euro. De inbeslagname gebeurde namens de burgerlijke partij, die volgens meester Dominique Remy, de raadsman van de burgerlijke partij, de gedetineerde wou laten voelen dat hij zijn burgerlijke partij dient te betalen (in *La Libre Belgique*, 19 oktober 2007). Dit alles vond niet toevallig plaats terwijl de gedetineerde de week nadien van de strafuitvoering srechtbank een beslissing zou vernemen inzake zijn aanvraag voor V.I..

Kortelings na het beslag liet de raadsman van Lecrenier, meester Xavier Mercier, weten dat beroep werd aangetekend tegen het beslag. Ook dit gegeven kreeg (vooral in de Franstalige pers) heel wat media-aandacht. Eén en ander heeft te maken met het sensatiezoekende gehalte van de media die in deze zaak een vette kluit vonden. Op basis van de feiten waarvoor Lecrenier een levenslange gevangenisstraf opgelegd kreeg en na alle media-aandacht die de feiten en het proces kenden, lijkt hij na tien jaar gevangenis nog steeds door de media veroordeeld tot het lidmaatschap van een selectie van de meest beruchte Belgische criminelen waarvan elke beweging, hoe en in welke richting dan ook, meteen aanleiding

vormt voor publieke aandacht.²

Waarschijnlijk zou het gegeven van het beslag van de bezittingen van een gedetineerde veel minder ruchtbaarheid gekregen hebben zou het niet gaan om Rémy Lecrenier. Toch is het net dat wat ons interesseert: de mogelijkheid om over te gaan tot een inbeslagname van de eigendommen van een gedetineerde. Dat gegeven werpt immers een aantal vragen op. Dit editoriaal is louter bedoeld als aanzet voor grondigere juridische analyses, met inbegrip van de Europese regelgeving en rechtspraak terzake. In wat volgt ga ik louter en alleen kort in op de gewijzigde juridische situatie.

2. De uitzondering: niet langer de regel³

Het gebeurt wel meer dat deurwaarders zich bij een gevangenis aanmelden om er te polsen naar wat een gedetineerde bezit. Dat echter beslag gelegd wordt op het bezit dat een gedetineerde bij zich heeft in de gevangenis, lijkt daarentegen eerder zeldzaam te zijn. Met het op basis van uitvoeringsbesluiten geleidelijk aan van kracht worden van de basiswet, is in dit verband echter vrij recent een wijziging aangebracht. Tot voor kort was de regeling voor de tot een vrijheidsstraf veroordeelden zodanig dat zij, conform art. 30ter Sw., eerste, tweede en derde lid, dienden tewerkgesteld te worden in de gevangenis.⁴ De vergoeding die gedetineerden ontvangen voor de in de gevangenis verrichte arbeid, werd opgesplitst in vier tienden die als beheerskosten naar de Staat gingen (art. 66 A.R., eerste lid), de overige zes tienden werden gestort in een reservefonds (art.66 A.R., tweede lid). De inkomsten uit arbeid die in het reservefonds van de gedetineerde terecht kwamen, waren volgens art.67

* Luc Robert is assistent, Leuven Instituut voor Criminologie, K.U.Leuven.

1 In het kader van mijn doctoraat verricht ik onderzoek in de gevangenis van Andenne. Uit respect voor alle betrokkenen (de gedetineerde in kwestie, de burgerlijke partij en het personeel van de gevangenis), uit respect voor de afspraken i.v.m. mijn onderzoeksopdracht en de mij verleende onderzoeksmogelijkheden door het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen en de gevangenisdirectie van Andenne, beperk ik mij tot een bespreking van de publiek toegankelijke gegevens inzake deze kwestie.

2 Ook vorig jaar focusten de media nog op dit dossier. Lecrenier kwam op dat ogenblik (eind augustus) in de tijdsvoorwaarde voor penitentiair verlof (zie o.a. een bijdrage in *Ciné-Télé Revue*, 14 september 2006). Verder is het tekenend dat al over het vonnis van de strafuitvoeringsrechtbank m.b.t. Lecreniers vraag voor V.I. in de media gerapporteerd werd, vooraleer de beslissing zelfs bij de griffie in de gevangenis van Andenne gekend was!

3 Met dank aan Prof. Em. Lieven Dupont en Prof. Frank Verbruggen voor de feedback op deze juridische argumentatie.

4 Art. 2 van de Wet van 18 maart 1970 tot wijziging van het Strafwetboek, wat betreft de arbeidsprestaties van de veroordeelden, B.S. 21 maart 1970 voegde art. 30 bis Sw. in, dat in 1996 vernummerd werd tot art. 30ter Sw. Zie ook in dit verband art. 63 van het K.B. van 21 mei 1965 houdende algemeen reglement van de strafinrichtingen, B.S. 25 mei 1965 (verder in de tekst: A.R.). De artikelen inzake arbeid werden gewijzigd door het K.B. van 28 april 1970 tot wijziging van het koninklijk besluit van 21 mei 1965 houdende algemeen reglement van de strafinrichtingen, B.S. 16 mei 1970.

A.R. eerste lid, "niet vatbaar voor beslag". Verder stelt het tweede lid van datzelfde art.67 A.R. dat de helft van de inkomsten uit gevangenisarbeid in een uitgaanskas terecht komen, waarover de gedetineerde pas kan beschikken op of vanaf het ogenblik van zijn ontslag, terwijl de andere helft dient "om enige verzachting te verschaffen tijdens zijn vrijheidsberoving". Voor gedetineerden waarvoor de arbeid facultatief is, werd geen uitgaanskas gevormd. Andere in bewaring gegeven gelden waren evenwel vatbaar voor beslag. Deze regeling werd in een uitgebreid vonnis bevestigd. Op 26 januari 1992 sprak de beslagrechter van de 8ste kamer van de Burgerlijke Rechtbank te Leuven zich uit over een beroep tegen een inbeslagname in de Leuvense centrale gevangenis.⁵ Eén van de centrale elementen van zijn vonnis is dat de onbeslagbaarheid volgens art. 67 A.R. steunt op de voorbereidende teksten bij art. 30bis Sw. (dat later dus vernummerd werd tot art. 30ter Sw.). De onbeslagbaarheid volgde volgens de rechter uit de *ratio legis* die aan het betreffende artikel ten grondslag lag. De wetgever keurde dus volgens deze redenering (minstens impliciet) de regeling van het A.R. (dat slechts een K.B. is) goed. De rechter besloot destijds: "Toestaan van het beslag zou er in een groot aantal gevallen toe leiden dat de betrokken gevangene over geen middelen meer zou beschikken, niet tijdens zijn vrijheidsberoving en niet bij zijn invrijheidlating, waarmee hij van zijn minimale rechten zou beroofd worden en waardoor de essentiële bedoeling van de wetgever met de instelling van het reservefonds onmogelijk zou kunnen worden verwezenlijkt."⁶

Gelden die gedetineerden uit arbeid in de gevangenis verwierven, waren dus niet beslagbaar. In die zin bestond er voor gedetineerden een uitzondering.⁷ Deze regeling werd recent gewijzigd, tot op het punt dat de (juridische) uitzonderingscategorie betreffende beslagbaarheid heeft opgehouden te bestaan. Ik vermeld hier zeer beknopt de relevante teksten. In de basiswet⁸, onder Titel X – Opheffingsbepalingen en wijzigingsbepalingen, staat te lezen in art. 169 5° dat art. 30ter Sw. zal worden opgeheven. Art. 180 stelt dat het de koning toekomt om te bepalen wanneer de wet aan de hand van uitvoeringsbesluiten gedeeltelijk of geheel zal in werking treden. Op basis van art.3 in een uitvoeringsbesluit dat begin januari 2007 verscheen, werd de opheffing van art.30ter Sw. een feit.⁹ Amper een week later volgde een rondzendbrief

van de administratie waarin verwezen wordt naar de afschaffing van art. 30ter Sw., wat neerkomt op de afschaffing van de verplichte arbeid als deel van de straf én het reservefonds.¹⁰ In een anticipatie op de gevolgen van deze wijziging betreffende beslag valt in het tweede punt van deze M.O. nr. 1793 te lezen dat vragen inzake beslagprocedures aan de staf van de directeur-generaal kunnen worden voorgelegd. Uit de opheffing van art. 30ter Sw. mag worden afgeleid dat de rechtsgrond voor de onbeslagbaarheid van gelden verkregen uit gevangenisarbeid heeft opgehouden te bestaan. Vraag is maar of de relevante artikelen van het A.R. hiermee niet (minstens stilzwijgend) hebben opgehouden te bestaan of niet langer juridisch levensvatbaar blijven. Bovendien dient zich de vraag aan in welke mate de bezittingen van gedetineerden in de gevangenis op basis van de artikelen 1408 e.v. van het Gerechtelijk Wetboek als onbeslagbaar zullen worden beschouwd. Er wacht vrouwe Justitia (in hoofde van de beslagrechter in Namen) in het beroep tegen de inbeslagname van Lecreniers bezittingen een uiterst belangrijke taak.

3. Arbeid adelt? Het traject van art. 30ter Sw.

Uit het ophouden van de uitzonderingsregeling kan afgeleid worden dat gedetineerden nu net zoals andere burgers aan inbeslagnames kunnen blootgesteld worden. Dit gebeurde net door de implementatie van een luik van de basiswet die tot doel had de interne rechtspositie van gedetineerden van een wettelijke regeling te voorzien. Behoorde dit gevolg dan tot de keuze van de wetgever? Zag de wetgever dit (al dan niet expliciet) als een deel van de normalisering van het leven in de gevangenis? Of is deze blootstelling aan inbeslagname net een onbedoeld neveneffect van de basiswet? Op basis van een (hier omwille van plaatsgebrek vrij beperkte en daardoor ook selectieve) reconstructie van het parcours dat afgelegd werd vanaf 1997, toen Lieven Dupont zijn Proeve van Voorontwerp van Beginselenwet Gevangeniswezen en Tenuitvoerlegging van Vrijheidsstraffen aan de toenmalige Minister van Justitie overhandigde, tot de uiteindelijke bepalingen in de basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van

5 Rb. Leuven 26 januari 1992, R.W. 1993-94, 56-60, noot W. VAN LAETHEM.

6 Rb. Leuven 26 januari 1992, R.W. 1993-94, 57.

7 Het ging daarbij echter niet om een volledige vrijstelling van beslagbaarheid. Immers, art. 68 A.R. bepaalde dat het de Minister toekwam om, in drie in het A.R. opgesomde gevallen, waaronder de afbetaling van schulden, te "beslissen dat er afnemingen worden verricht op de helft van de uitgaanskas". Dit kwam in de praktijk evenwel amper voor. (Y. VAN DEN BERGE, *Uitvoering van vrijheidsstraffen en rechtspositie van gedetineerden. Tweede herwerkte editie*, Gent, Larcier, 2006, 114).

8 Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden van 12 januari 2005, B.S. 1 februari 2005 (in de tekst verkort aangeduid als basiswet).

9 K.B. van 28 december 2006 – Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, B.S. 4 januari 2007. Art. 3 van dit K.B. bepaalt dat de artikelen 168 tot 176 van de basiswet van kracht worden.

10 M.O. nr. 1793 van 11 januari 2007. – Basiswet – Titel X: opheffings- en wijzigingsbepalingen, zie <http://just.fgov.be>, onder Rechtsbronnen/Omzendbrieven.

gedetineerden, kan op deze vragen een antwoord gevonden worden.

In de Proeve van Voorontwerp van Beginselenwet werd de afschaffing van art. 30ter Sw. al beoogd. Echter, de afschaffing van art. 30ter Sw. was integraal gekoppeld aan de *inclusie* van gedetineerden in het sociale zekerheidsstelsel. De insluiting van gedetineerden in het stelsel van de sociale zekerheid werd gekoppeld aan zinvolle arbeid die beantwoordt aan bepaalde kwaliteitsnormen, aan een beklemtoning van de positieve aspecten van arbeid (wat door het verplichte karakter van arbeid als onderdeel van de straf sterk ondergraven werd) én aan een behoorlijke honorering van arbeid of, in het geval van arbeidsongeschiktheid of onvrijwillige werkloosheid, een dervingsvergoeding.¹¹ Deze optie paste perfect in het penologisch concept dat dienst deed als fundament voor de ganse tekst. De concretisering van het schadebeperkingsbeginsel (zoveel als mogelijk de schadelijke effecten van opsluiting vermijden en tegengaan) via systematische aandacht voor het normaliseringsbeginsel kwam op het vlak van arbeid en de arbeidsvergoeding duidelijk naar voor.¹² Om de doelstellingen van de tekst te kunnen waarmaken, stelde Lieven Dupont dat “een fundamentele hervorming van het statuut van de sociale zekerheid van de gedetineerden [...] een niet te vermijden opgave [is]”.¹³

De Commissie “Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden” ging uitgebreid op die denkpiste in en behield de koppeling tussen toegang tot het sociale zekerheidsstelsel voor gedetineerden, een behoorlijke vergoeding voor en zinvolle invulling van arbeid en de afschaffing van art. 30ter Sw. Art. 83 §1 van het Voorontwerp van Basiswet Gevangeniswezen en Rechtspositie van Gedetineerden onderschrijft expliciet het normaliseringsbeginsel wat de inkomsten uit arbeid betreft: “De inkomsten uit arbeid stemmen zoveel mogelijk overeen met deze die in de vrije samenleving worden verstrekt voor activiteiten met identieke kenmerken”. Hierbij werd niet over één nacht ijs gegaan. De voor de arbeid en arbeidsinkomsten relevante bepalingen zitten ook in het Voorontwerp gebetonneerd in het eerder aangehaalde penologisch concept. De schuldenproblematiek van veroordeelde gedetineerden kwam in de besprekingen over arbeid

meermaals op het voorplan. Illustratief voor de positie van de Commissie in deze is volgende passage:

“Van het opnemen van verantwoordelijkheden ten aanzien van het thuisfront, of van materieel herstel aan slachtoffers van misdrijven kan uiteraard geen sprake zijn, wanneer de arbeid niet gehonoreerd wordt zoals dat behoort. In herstel- en reïntegratieperspectief is een behoorlijke honorering ook een noodzakelijke voorwaarde voor het kunnen inlossen van schulden, die – wanneer zij onbetaald blijven – de gedetineerden kunnen blijven achtervolgen.”¹⁴ Hieruit blijkt het belang dat de Commissie arbeid toedichtte.

Op 5 juli 2000 werd het eindverslag van de Commissie aan de Minister van Justitie overhandigd. Een jaar later werd de tekst van het voorontwerp door enkele parlementsleden als wetsvoorstel ingediend¹⁵ en verder opgenomen door de Commissie voor de Justitie in de Kamer. Tijdens de besprekingen in de schoot van de Commissie voor de Justitie kreeg het betreffende art. 83 – tijdens de besprekingen vernummerd tot art. 84 – veel aandacht. Er volgden maar liefst 6 amendementen, waarvan er twee, namelijk amendementen nr. 100 en nr. 216, werden aangenomen. Amendement nr. 100, ingediend door de regering, verantwoordde de schrapping van art. 84 §1 op basis van ‘redenen van de realiteit van de penitentiaire praxis’: “Het spreekt voor zich dat §1 een nobel doel nastreeft, maar de huidige praxis leent zich er niet toe dergelijke onrealistische verbintenis aan te gaan.”¹⁶ Elders verwees minister van Justitie Onkelinx in dit verband naar het normaliseringsbeginsel, doch gaf ze volgende boodschap: “De regering deelt de dusdanig door de commissie-Dupont geformuleerde voorstellen, maar moet wel vaststellen dat ze binnen de huidige conjunctuur niet in vaste vorm kunnen worden gebracht. Het gaat dus veeleer over een principe waarnaar men *in fine* moet streven.”¹⁷ De implementatie van het betreffende artikel alleen zou volgens de minister al ca. 30 miljoen euro bedragen.¹⁸ De budgettaire overwegingen kwamen in meerdere amendementen op dit artikel terug, naast overwegingen over een voor slachtoffers te voorzien deel van de inkomsten uit arbeid (amendementen nrs. 124 en 133, respectievelijk verworpen en ingetrokken). Artikel 84 §1 werd op basis van het regeringsamendement uit het wetsvoorstel gehaald. Professor Dupont lichtte bij de bespreking toe dat

11 Zie in het bijzonder art. 72 van de Proeve van een Voorontwerp van Beginselenwet Gevangeniswezen en Tenuitvoerlegging van Vrijheidsstraffen. Voor gedetineerden die vormingsactiviteiten volgen, werd een opleidingstoelage voorzien.

12 L. DUPONT, “Proeve van een Voorontwerp van Beginselenwet Gevangeniswezen en Tenuitvoerlegging van Vrijheidsstraffen”, in L. DUPONT (ed.) *Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen*, Leuven, Universitaire Pers, 1998, in het bijzonder pp.134-149. In deze pagina’s, te vinden onder Afdeling II van de *Beknopte Toelichting*, wordt uitgebreid op het penologisch concept ingegaan. (Het belang van) arbeid komt daarbij meermaals ter sprake. Specifieke toelichting is te vinden bij de luiken sociale zekerheid en arbeid, pp. 208-217.

13 *Ibid.*, 213.

14 Eindverslag van de commissie “basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden”, Parl.St. Kamer 2000-01, nr. (50) 1076/001, 159-160.

15 Minister VERWILGHEN liet verder initiatief aan het parlement. Op 17 juli 2001 werd door 10 parlementsleden het voorstel ingediend dat uiteindelijk tot de basiswet zou leiden. Zie *Voorstel van Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie*, Parl.St. Kamer 2000-01, nr. (50) 1365/001 en nr (50) 1365/002 (errata).

16 *Voorstel van Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden*, Parl.St. Kamer 2004-05, nr. (51) 0231/008, 2-3.

17 *Voorstel van Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden*, Parl.St. Kamer 2004-05, nr. (51) 0231/015, 18-19.

18 *Ibid.*, 32.

de betreffende bepaling niets minder inhield dan de sociale zekerheid van de gedetineerden en wees erop dat "het niet verstandig [is] om de norm los te laten in naam van zogenaamd onrealistische doelstellingen". En verder: "Als arbeid in de vrije samenleving de toegang is tot de sociale zekerheid omdat zij ook een vervangingsinkomen creëert, dan moet dat worden doorgetrokken tot in de gevangenis. Het aanbieden van gevangenisarbeid als mogelijkheid om zich te conformeren, iets te presteren voor de eigen achterban en voor het slachtoffer, aan één euro per uur, is echter niet ernstig. Dit is zelfs beschamend en maakt het systeem leugenachtig en huichelachtig."¹⁹

De genomen optie hield echter niet alleen in dat de inkomsten uit arbeid niet genormaliseerd werden en dat de deur naar een beter sociale zekerheidsstatuut voor gedetineerden (althans via arbeid) voorlopig dicht bleef, maar toch ook dat art. 30ter Sw. zou ophouden te bestaan. Van de oorspronkelijke bedoelingen om art. 30ter Sw. op te heffen, bleef er echter niet veel meer over. Het beklemtonen van de positieve aspecten van arbeid kwam tijdens de besprekingen in de Commissie voor de Justitie nog naar voor, maar à rato van ca. 1 euro per uur voor geleverde arbeid, met een hoge werkloosheid in vele gevangenissen, blijft er in de uiteindelijke tekst niet veel meer van over dan het afschaffen van de wettelijke verplichting van arbeid.

Enkele gevolgen: the norm(al), the bad and the ugly...

De bovengenoemde keuze brengt enkele gevolgen met zich mee. Ik beperk me hier tot drie mogelijke gevolgen van de afschaffing van art. 30ter Sw. die verband houden met inbeslagnames.

The norm(al)?

Een mogelijk argument voor het wegvallen van de wettelijke uitzonderingscategorie kan net te vinden zijn in het normaliseringsbeginsel. Als gedetineerden zoveel als mogelijk een leven dienen te leiden zoals dat buiten de gevangenis plaatsvindt, dan dienen zij ook maar voor hun schulden op te draaien zoals iedere andere burger. Het minimum dat zij mogen behouden (op basis van de onbeslagbaarheid), moet dan maar conform de algemeen geldende rechtsregelen inzake beslag bepaald worden, zonder daarop een uitzondering te vormen (art. 1409 e.v. Ger.W.). Hier kan echter tegen ingebracht worden dat normalisering van het leven in de gevangenis nooit

geheel zal bereikt worden. De kenmerken van de gevangenis als totaalinstituut trekken op dit vlak de grenzen.²⁰ De mogelijkheid om bezittingen van gedetineerden in beslag te nemen, dient net daarom een absolute ondergrens te hebben, die, zoals in het A.R., minstens een deel van die bezittingen onbeslagbaar maakt. Die onbeslagbaarheid kan nooit op een zelfde manier volgen uit een toepassing van de algemene rechtsregels: zelfs al beslist de rechter op basis van de relevante artikelen in het Gerechtelijk Wetboek dat een deel onbeslagbaar is, dan wordt daarin voorbijgegaan aan de specifieke situatie van gedetineerden. Op dat vlak bood de eerdere regeling meer soelaas: een deel werd voorzien voor de uitgaanskas en diende dus om de (re)integratie van gedetineerden te bevorderen. Om even de link te leggen met de aanleiding voor dit editoriaal: indien de strafuitvoeringsrechtbank had beslist dat Lecrenier klaar was om op V.I. de gevangenis te verlaten, dan zou de gedetineerde zonder middelen naar buiten gaan. Dit is vragen om problemen.

The bad...

Kortelings na de inbeslagname van Lecreniers bezittingen verspreidde de Franstalige geleding van de Liga voor de Mensenrechten een perscommuniqué waarin zij zich kante tegen de inbeslagname.²¹ Ze komt daarin tot volgende stelling: "indien alle bezittingen van een gedetineerde systematisch in beslag genomen worden van zodra ze in zijn bezit komen, dan wil dat zeggen dat de gedetineerde veroordeeld is om tijdens zijn ganse opsluiting in een bijzonder regime te verblijven: een naaktcel, een cachot". Met de mogelijkheid tot systematisch beslag wordt in de gevangenis een "cachot pour dettes" geïntroduceerd. Zelfs al zou het niet zo'n vaart lopen, toch lijkt deze opmerking naar de kern van het concept van de basiswet te gaan. Het tegengaan of beperken van detentieschade lijkt daarmee veraf. Eén van de gekende 'gevangenispijnen', de deprivatie van goederen en diensten, dreigt hierdoor zelfs een nieuw élan te krijgen.²²

and the ugly...

De wetgever beoogde met de basiswet een einde te maken aan de rechtsonzekerheid die het penitentiaire detentierecht teisterde. De wetgever nam zijn verantwoordelijkheid op en legde vast hoe het gevangeniswezen en de interne rechtspositie er zouden moeten uitzien. Hierdoor werd niets minder

¹⁹ Ibid., 112, 113.

²⁰ Tot deze conclusie kwam Sonja SNACKEN in een prikkelende kijk op normalisering achter de tralies, zie S. SNACKEN, "Normalisation" dans les prisons: concept et défis. L'exemple de l'Avant-projet de loi pénitentiaire belge", in O. DE SCHUTTER & D. KAMINSKI (eds.), L'institution du droit pénitentiaire. Enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus, Brussel, Bruylant, 2002, 133-152.

²¹ LA LIGUE DES DROITS DE L'HOMME, "Indemnisation des victimes et dignité des détenus: le juste équilibre", Communiqué de Presse 5 oktober 2007, te vinden op http://www.liguedh.be/web/Press_Communique_Complet.asp?id=159.

²² Zie over de gevangenispijnen G. SYKES, The Society of Captives. A Study of A Maximum Security Prison, Princeton, University Press, 1958, 63-83. SYKES schreef daarin een halve eeuw geleden al "Now in modern Western culture, material possessions are so large a part of the individual's conception of himself that to be stripped of them is to be attacked at the deepest layers of personality." (p. 69).

dan een nieuw evenwicht tussen de uitvoerende en de wetgevende macht tot stand gebracht. Met de basiswet ontwaakte België volgens sommigen uit een lange penitentiaire slaap. Er kwam een einde aan de rist van K.B.'s en omzendbrieven. De wetgever had zijn verantwoordelijkheid genomen, zo sloegen sommige parlementsleden zichzelf op de borst. Doorheen het democratische parcours dat tot de basiswet geleid heeft, werd de scherpste van de beginselen in de wet echter op enkele vlakken afgebot. De keuzes inzake arbeid en sociale zekerheid zijn daar een voorbeeld van. De wetgever heeft bovendien de krijtlijnen voor de interne rechtspositie uitgetekend, maar daarmee tevens een poort voor beslag geopend. Eigenaardig genoeg rijst daarbij volgende vaststelling. Het A.R. bepaalde vroeger in deze materie op een duidelijke manier de bestemming van de gelden en wat al dan niet kon inzake beslag. Die duidelijkheid en de daarmee samenhangende zekerheid lijkt nu zoek. Tekenend daarvoor is volgende bepaling in de M.O. nr. 1793: "Eventuele vragen aangaande beslagprocedures kunnen aan de staf van de directeur-generaal worden voorgelegd".²³ Blijkbaar moet de penitentiaire administratie met deze bepaling het gat dat de wetgever gelaten heeft, zo goed als mogelijk dichtrijden. Licht de poort voor beslag daarmee net niet méér bij de uitvoerende macht dan vroeger? In het A.R. van 1965 en vervolgens in de wetwijziging van 1970 die geleid heeft tot art. 30ter Sw. (zie boven), werd al ingezien dat het contraproductief zou zijn gedetineerden zonder middelen in vrijheid te stellen. De voor beslag beschermde uitgaanskas kwam daaraan tegemoet. Indien de wetgever het luidkeels geproclameerde 'nieuwe evenwicht' tussen de uitvoerende en de wetgevende machten serieus wenst te nemen, mag het deze materie nu niet delegeren tot een regeling op basis van circulaire.

De huidige situatie die beslag toelaat, lijkt dan ook, zeker in het licht van de basisbeginselen van de basiswet (in het bijzonder art. 5 §1, art. 6 en art. 9, inzonderheid §2), hoogst eigenaardig.²⁴ Indien de wetgever die beginselen echt hoog in het vaandel draagt, dan lijkt wetgevend initiatief in deze materie noodzakelijk.

23 Punt 2. in de M.O. nr. 1793 van 11 januari 2007. – Basiswet – Titel X: opheffings- en wijzigingsbepalingen, zie <http://just.fgov.be>, onder Rechtsbronnen/ Omzendbrieven.

24 Deze beginselen zijn op 15 januari 2007 in werking getreden op basis van art. 1 van het K.B. van 28 december 2006 - Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, B.S. 4 januari 2007.

'Wat je doet, niet wie je bent'

De nieuwe wet betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken

Karen Verpoest en Tom Vander Beken *

De terbeschikkingstelling van de regering van bepaalde categorieën veroordeelden werd in België reeds in 1867 ingevoerd. Oorspronkelijk was zij bedoeld als een beveiligingsmaatregel bestaande uit de ondervoogdijstelling van personen, waaronder landlopers en bedelaars, die een gevaar betekenden voor de maatschappij, maar al snel werd ze beschouwd als een bijkomende straf omwille van het ernstig vrijheidsberovende karakter van de maatregel.¹

Waar vroeger enkel recidivisten en gewoontemisdadigers in aanmerking kwamen voor terbeschikkingstelling, werd het regime eind jaren '90 uitgebreid tot plegers van bepaalde seksuele misdrijven. In de nasleep van de zaken Dutroux en Derochette was immers heel wat kritiek gekomen op het gebrek aan opvolging van in vrijheid gestelde veroordeelden, wat naast een grondige hervorming van de voorwaardelijke invrijheidstelling ook leidde tot een herziening van de terbeschikkingstelling. Door de terbeschikkingstelling te koppelen aan bepaalde (seksuele) misdrijven in plaats van aan de eigenschappen van de dader, gleed de wetgeving toen al een stuk weg van het dadergerichte 'Sociaal Verweer'-denken.

De terbeschikkingstelling van de regering werd tot nu geregeld door de wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van seksuele strafbare feiten, maar zal in de toekomst² vervangen worden door de wet betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken³ die op 26 april 2007 werd goedgekeurd. In deze wet, die voorwerp is van dit artikel, wordt de daadgerichte aanpak nog verder doorgedrukt en wordt de terbeschikkingstelling bijna een straf uit het klassieke strafrecht.

De krachtlijnen van de nieuwe wet

Daar de strafuitvoeringsrechtbanken sinds de wet van 17 mei 2006⁴ de algemene bevoegdheid hebben gekregen over diverse uitvoeringsmodaliteiten van de straffen en de strafuitvoeringsrechtbanken in de toekomst ook de bevoegdheden van de huidige Commissies ter bescherming van de maatschappij zullen overnemen, leek het coherent ook de algemene bevoegdheid inzake de terbeschikkingstelling aan diezelfde strafuitvoeringsrechtbank toe te vertrouwen. De wetgever hoopt op die manier het vertrouwen van de gerechtelijke overheid in de maatregel te versterken aangezien eenmaal de strafuitvoeringsrechtbanken bevoegd zullen zijn, de vonnisrechter de terbeschikkingstelling kan uitspreken in de wetenschap dat de uitvoering van de straf zal worden toevertrouwd aan de rechterlijke macht.⁵ Samen met de bevoegdheids-overdracht van de Minister naar de strafuitvoeringsrechtbanken zal logischerwijze ook de benaming van het regime veranderen van terbeschikkingstelling van de regering naar terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken.

Het voorstel tot wijziging van de terbeschikkingstelling kwam er in navolging van het wetsontwerp tot hervorming van de wet op de internering⁶ (wet op de bescherming van de maatschappij). De Wet van 1964 tot bescherming van de maatschappij zorgde immers voor problemen en verwarring doordat in een wetgeving over geesteszieken melding werd gemaakt van bepalingen die betrekking hebben op recidivisten en gewoontemisdadigers.⁷ In beide gevallen worden de betrokkenen weliswaar beschouwd als een gevaar voor de maatschappij, maar het statuut van delinquenten die geestesziek zijn (verklaard), verschilt fundamenteel van dat van recidivisten en gewoontemisdadigers die zelf niet geestesziek zijn en dus het voorwerp kunnen

* Karen Verpoest is assistente strafrecht en Tom Vander Beken is docent strafrecht aan de Universiteit Gent.

1 Cass. 11 december 1933, Rev. dr. pén. 1934, 43.

2 De wet zal uiterlijk op 1 augustus 2009 in werking moeten treden.

3 Wet van 26 april 2007 betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, B.S. 13 juli 2007.

4 Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, B.S. 15 juni 2006.

5 Wetsontwerp betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, Parl. St. Senaat, 2006-2007, nr. 2054/1, 6.

6 Dat leidde tot de Wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis, B.S. 13 juli 2007.

7 Wetsontwerp betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, Parl. St. Senaat, 2006-2007, nr. 3-2054/4.

uitmaken van een 'klassieke' veroordeling. Door de internering en de terbeschikkingstelling nu op te splitsen in twee afzonderlijke wetten zou aan deze problemen een einde moeten komen.

De terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, die in de wet uitdrukkelijk wordt beschouwd als een bijkomende straf, zal in sommige gevallen *verplicht* worden uitgesproken door de rechter en in andere gevallen *facultatief*. Dit onderscheid berust op de idee dat er situaties bestaan die, hoewel zij beperkt voorkomen, dermate ernstig zijn ofwel door het herhalen van de feiten ofwel wegens de bijzondere zwaarwichtigheid ervan, dat de maatschappij zich op een wettige manier moet kunnen beschermen tegen degenen die deze feiten plegen. Dit kan door bij het uitspreken van het vonnis te besluiten dat de daders niet alleen de door de rechtbank uitgesproken straf zullen ondergaan, maar dat ze na het aflopen van die straf, indien nodig, opgesloten zullen blijven.

De wet bepaalt twee gevallen van verplichte terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbanken. Het eerste geval heeft betrekking op diegenen die werden veroordeeld tot een criminele straf, terwijl zij voorheen reeds werden veroordeeld tot een dergelijke straf. Het tweede geval betreft misdrijven die de dood van het slachtoffer of slachtoffers tot gevolg hebben en die begaan worden met een bijzondere wreedheid inzake de 'modus operandi' of de eigenschap van het slachtoffer, met name terroristische misdrijven, verkrachting of aanranding van de eerbaarheid, foltering en ontvoering van een minderjarige. Deze misdrijven zijn volgens de wetgever dermate afschuwelijk en wijzen op een zodanige minachting voor de essentiële waarden van het menselijk leven, dat het gewettigd is de maatschappij te laten beschikken over de mogelijkheid om beschermende maatregelen te nemen zodat men kan voorkomen dat deze personen opnieuw schade kunnen berokkenen. Deze verplichte categorieën van feiten impliceren, wegens hun aard zelf, dat de persoon die ze gepleegd heeft een ernstig gevaar vormt voor de samenleving.

Aangezien de terbeschikkingstelling een bijzonder zware maatregel vormt – zij leidt er immers toe dat de detentie wordt gehandhaafd na het einde van de oorspronkelijke straf – is het volgens de wetgever onontbeerlijk deze maatregel te beperken tot die misdrijven die het strikt noodzakelijk maken om de openbare veiligheid te garanderen. In alle andere gevallen is het vonnisgerecht dan ook niet verplicht om een terbeschikkingstelling uit te spreken, maar wordt een beoordelingsmogelijkheid gelaten. Het gaat daarbij om

onduldbare situaties die echter niet hetzelfde afschuwelijke karakter hebben als die misdrijven waarvoor een terbeschikkingstelling verplicht is. Het betreft enerzijds die gevallen waarin een persoon, na tot een straf van ten minste vijf jaar gevangenis te zijn veroordeeld voor feiten die opzettelijk ernstig lijden veroorzaakt hebben of voor ernstige aantasting van de integriteit of de geestelijke of lichamelijke gezondheid, binnen een termijn van tien jaar opnieuw veroordeeld wordt voor gelijkaardige feiten en anderzijds die gevallen waarbij een persoon wordt veroordeeld voor het plegen van de meest ernstige vormen van schendingen van het humanitair recht, gijzelneming met de dood tot gevolg, moord, onmenselijke behandeling, mensen-smokkel, moord om diefstal of afpersing te vergemakkelijken, vrijwillige brandstichting, moord om vernieling of schade te vergemakkelijken en aanranding van de eerbaarheid of verkrachting die niet geleid heeft tot de dood van het slachtoffer.

Met deze lijst van misdrijven wil de wetgever aantonen dat de meest ernstige vormen van geweldpleging een bijzondere en bijkomende strafrechtelijke reactie behoeven, maar dat die reactie tevens beperkt moet blijven tot die misdrijven die sociaal totaal onaanvaardbaar geacht worden en die ook meestal zwakke personen in onze maatschappij raken.

De keuze voor een misdrijvenlijst maakt echter ook meteen duidelijk dat de nadruk heel sterk is komen te liggen op de feiten die worden gepleegd en veel minder op de persoon achter deze feiten. Zo worden de gewoontemisdadigers niet langer als categorie opgenomen in de wet⁸ en wordt als criterium voor een verplichte terbeschikkingstelling de 'modus operandi' en meer algemeen de aard zelf van de misdrijven naar voren geschoven.

Artikel 34ter en 34quater van de nieuwe wet, waarin de strafbare feiten die de terbeschikkingstelling verplicht en facultatief maken staan opgelijst, doen ook opportuniteitsvragen rijzen. Waarom wordt dit of dat strafbaar feit wel of niet opgenomen? Waarom zouden bijvoorbeeld personen die zich schuldig maken aan misdaden van genocide en roofmoorden een minder ernstig gevaar betekenen voor de samenleving dan zij die terroristische misdrijven plegen of zij die veroordeeld worden tot aanranding van de eerbaarheid met de dood tot gevolg? Het criterium 'aard van het misdrijf' is klaarblijkelijk niet voldoende transparant om het onderscheid tussen een verplichte en facultatieve terbeschikkingstelling te verklaren.

8 De redenering van de Minister van Justitie die hierachter schuilgaat is de volgende: 'Het is in de eerste plaats aan de vonnisrechter om een straf op te leggen aangepast aan de feiten en ter voorkoming van recidive. De categorieën van misdrijven waarbij de dader een maatregel inzake terbeschikkingstelling kan worden opgelegd, zijn sterk uitgebreid in die zin dat men de samenleving in ruimere mate wenste te beschermen tegen mensen die de integriteit van andere mensen in gevaar brengen', in wetsontwerp betreffende de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, Parl. St. Kamer, 2999/003, 15.

De wet bepaalt dat de termijn voor een terbeschikkingstelling tussen vijf en vijftien jaar kan bedragen. Daarmee wordt de minimumtermijn opgetrokken van één jaar tot vijf jaar en wordt de maximumduur verlaagd van 20 naar 15 jaar. De Minister van Justitie redeneerde dat deze maximumtermijn lang genoeg is omdat, zo een levenslange gevangenisstraf wordt uitgesproken, een terbeschikkingstelling per definitie niet kan ingaan en indien een gevangenisstraf van 30 jaar wordt uitgesproken de veroordeelde 45 jaar lang achter de tralies kan worden gehouden, wat toch voldoende lang lijkt. Op die manier wil de wetgever een en ander wat evenwichtiger maken. In principe heeft de veroordeelde die zijn straf heeft uitgezeten immers zijn schuld tegenover de maatschappij reeds ingelost. De terbeschikkingstelling die de opsluiting kan laten voortduren nadat de hoofdstraf is afgelopen, is een uitzonderlijk maatregel. Aangezien de nieuwe wet het aantal misdrijven dat in aanmerking kan komen voor een terbeschikkingstelling sterk uitbreidt, werd ter compensatie de maximumduur van de maatregel beperkt tot vijftien jaar, al kan men zich de vraag stellen of het evenwicht hiermee is hersteld.

Procedure

De terbeschikkingstelling wordt beschouwd als een bijzondere bevoegdheid van de strafuitvoeringsrechtbank en wordt in de wet van 17 mei 2006 op de externe rechtspositie opgenomen onder de gelijknamige titel *Xlbis* 'Bijzondere bevoegdheden van de strafuitvoeringsrechtbank'.

Indien door de vonnisrechter werd besloten tot een terbeschikkingstelling, komt het dossier van de veroordeelde automatisch voor de strafuitvoeringsrechtbank. Het feit dat de terbeschikkingstelling van bij het vonnis verplichtend of facultatief was, verandert niets aan de verplichting van de strafuitvoeringsrechtbank om systematisch het behouden in detentie te onderzoeken. Het verplichte karakter van een terbeschikkingstelling is er alleen om er zeker van te zijn dat de strafuitvoeringsrechtbank voor de meest ernstige misdrijven en recidivisten wel degelijk zal beschikken over de mogelijkheid om een gedetineerde indien nodig langer dan na het aflopen van zijn straf opgesloten te houden.

Voorafgaand aan het verstrijken van de effectieve hoofdstraf dient de strafuitvoeringsrechtbank te beslissen tot vrijheidsbeneming, dan wel tot invrijheidstelling onder toezicht van de terbeschikkinggestelde veroordeelde. Veroordeelden die reeds een voorwaardelijke invrijheidstelling hebben verkregen vóór de effectieve hoofdgevangenisstraf is afgelopen, zullen door de strafuitvoeringsrechtbanken in vrijheid onder toezicht worden gesteld. De periode van terbeschik-

kingstelling zal in dat geval pas beginnen lopen nadat de volledige proeftijd van de voorwaardelijke invrijheidstelling is afgelopen.

De terbeschikkingstelling neemt een aanvang bij het verstrijken van de effectieve hoofdstraf. De wet bepaalt echter niet wat de gevolgen zijn als de strafuitvoeringsrechtbank nalaat een beslissing te nemen alvorens de effectieve hoofdstraf is verstreken.

De directeur van de gevangenis waar de gedetineerde verblijft zal in voorkomend geval uiterlijk vier maanden voor het verstrijken van de effectieve hoofdstraf een gemotiveerd advies uitbrengen tot vrijheidsbeneming of invrijheidstelling onder toezicht.

Het openbaar ministerie zal binnen een maand na ontvangst van het advies van de directeur, of indien de veroordeelde niet gedetineerd is uiterlijk vier maanden voorafgaand aan de definitieve invrijheidstelling, een met redenen omkleed advies opstellen en dit overzenden aan de strafuitvoeringsrechtbank.

De zaak wordt door de strafuitvoeringsrechtbank behandeld uiterlijk twee maanden vóór het verstrijken van de effectieve hoofdstraf. Op de zitting wordt de veroordeelde en zijn raadsman, het openbaar ministerie en, indien de veroordeelde gedetineerd is, de directeur gehoord. Het slachtoffer wordt gehoord over de bijzondere voorwaarden die in zijn belang moeten worden opgelegd. Binnen de veertien dagen nadat de zaak in beraad is genomen, moet de strafuitvoeringsrechtbank een beslissing nemen.

Indien de strafuitvoeringsrechtbank een vrijstelling onder toezicht toekent, kan zij naast de algemene voorwaarde (geen strafbare feiten plegen, een vast adres hebben en gevolg geven aan oproepingen van het openbaar ministerie en in voorkomend geval de justitieassistent) ook bijzondere voorwaarden opleggen die het risico op het plegen van ernstige strafbare feiten die de fysieke of psychische integriteit van personen aantasten, ondervangen of die noodzakelijk blijken in het belang van de slachtoffers.

Ook terbeschikkinggestelde veroordeelden kunnen genieten van bepaalde strafuitvoeringsmodaliteiten. Deze strafuitvoeringsmodaliteiten, met inbegrip van de uitgangsvergunning en het penitentiair verlof, worden toegekend door de strafuitvoeringsrechtbank. De modaliteiten krijgen een zeer gelijkaardige invulling als deze die in de Wet van 17 mei 2006 op de externe rechtspositie zijn voorzien voor de gewone vrijheidsstraf, met uitzondering van het feit dat zij, in het kader van een terbeschikkingstelling, logischerwijs niet kunnen worden toegekend met het oog op het voorbereiden van een voorwaardelijke invrijheidstelling.

Jaarlijks controleert de strafuitvoeringsrechtbank ambtshalve de mogelijkheid tot toekenning van een invrijheidstelling onder toezicht. Vier maanden vóór deze termijn brengt de directeur advies uit waarna op zijn beurt het openbaar ministerie binnen een maand na het ontvangen van het advies van de directeur een met reden omkleed advies opstelt. De zaak wordt behandeld op de eerste nuttige zitting en uiterlijk twee maanden vóór het verstrijken van de jaarlijkse termijn. Het vonnis dat een invrijheidstelling onder toezicht toelaat, is uitvoerbaar vanaf de dag dat het in kracht van gewijsde is gegaan en ten vroegste op het einde van de jaarlijkse termijn.

Indien de strafuitvoeringsrechtbank geen invrijheidstelling onder toezicht toekent, bepaalt zij in haar vonnis de datum waarop de directeur een nieuw advies moet uitbrengen, waarbij deze termijn niet langer mag zijn dan één jaar te rekenen vanaf het vonnis.

De controle op de invrijheidstelling onder toezicht verloopt op dezelfde wijze als de controle op de andere strafuitvoeringsmodaliteiten voorzien in de Wet van 17 mei 2006 op de externe rechtspositie. Het openbaar ministerie zal ook in het kader van de invrijheidstelling onder toezicht de zaak aanhangig kunnen maken bij de strafuitvoeringsrechtbank met het oog op herroeping of schorsing.

Na het verstrijken van de door de rechter vastgestelde termijn van de terbeschikkingstelling wordt de terbeschikkinggestelde definitief in vrijheid gesteld, tenzij de onder toezicht in vrijheid gestelde de strafuitvoeringsrechtbank reeds vroeger verzoekt een einde te stellen aan de periode van terbeschikkingstelling. Dergelijk verzoek kan voor de eerste maal ingediend worden twee jaar nadat de invrijheidstelling onder toezicht is toegekend en vervolgens om de twee jaar. Na een gemotiveerd advies van het openbaar ministerie en het horen van de veroordeelde, zijn raadsman en het openbaar ministerie, kan de strafuitvoeringsrechtbank op dergelijk verzoek ingaan als er redelijkerwijze niet te vrezen valt dat de veroordeelde nieuwe strafbare feiten zal plegen. Meer concrete criteria om dit te toetsen worden echter noch in de wet noch in de voorbereidende werkzaamheden bepaald.

Besluit

Het ontstaan van de nieuwe wet op de terbeschikkingstelling van de regering kan niet los gezien worden van de evoluties die de voorbije jaren plaatsvonden in het kader van de strafuitvoering. Door de uitvoering van het regime van de terbeschikkingstelling toe te vertrouwen aan strafuitvoeringsrechtbanken, voorziet de wet in een betere coherentie in de opvolging van de

strafuitvoering en geeft het aan de rechterlijke macht de mogelijkheid om de aard zelf te wijzigen van een straf die door een van haar instanties werd uitgesproken, wat tevens een duidelijkere rechtspositie van de veroordeelde met zich meebrengt.

Daarnaast komt er ook meer aandacht voor de slachtoffers: ze zullen, indien ze dit wensen, worden geïnformeerd en/of gehoord over de activering van de terbeschikkingstelling en over de eventuele uitvoeringsmodaliteiten die zouden worden opgelegd aan de dader.

De belangrijkste inhoudelijke wijziging heeft betrekking op de uitbreiding van de dadercategorieën, of beter gezegd de daadcategorieën, die verplicht of facultatief in aanmerking komen voor een terbeschikkingstelling. Deze uitbreiding laat duidelijk zien dat het 'Sociaal Verweer'-denken in grote mate wordt verlaten en het gepleegde misdrijf weer centraal komt te staan. Met deze evolutie gaat ook het wegvallen van de categorie van de gewoontemisdadiger gepaard.

In februari 2007 waren volgens de Minister van Justitie 29 dossiers inzake terbeschikkingstelling in behandeling en moesten nog 14 dossiers op gang worden gebracht. De facultatieve terbeschikkingstelling wordt op dit moment zelden uitgesproken door de vonnisrechter wat het zeer uitzonderlijke karakter van deze maatregel bevestigt.

Hoewel in de voorbereidende werkzaamheden gepleit wordt voor een strikte en beperkte toepassing van de terbeschikkingstelling, wordt tegelijkertijd gehoopt dat de straf meer zal worden uitgesproken nu de rechterlijke macht bevoegd wordt voor de tenuitvoerlegging en wordt in een uitbreiding van het aantal categorieën voorzien. De vraag is dan ook of het aantal terbeschikkinggestelden in de toekomst marginaal zal blijven of de straf zijn uitzonderlijk karakter zal verliezen. In elk geval heeft deze wet de potentie om tot een nooit geziene strafverzwaring voor ernstige misdrijven te leiden. Ongeacht de mogelijkheden op resocialisatie of herstel, is al wie zeer zware feiten pleegt na het uitzitten van zijn straf nog niet van justitie af. In vroegere dagen was de terbeschikkingstelling 'een straf van de misdadiger' en dus essentieel naar de toekomst gericht. De terbeschikkingstelling nieuwe stijl is 'een straf van de misdaad' en kent dus geen ander perspectief dan het verleden.

Bestrafing, publieke opinie en vrijheidsbeperking buiten de gevangenis

Fatik sprak met Julian V. Roberts

Tom Daems* & Luc Robert**

Van 8 tot en met 21 oktober 2007 was professor Julian Roberts te gast aan de Leuvense Rechtsfaculteit. Roberts is professor aan het centrum voor criminologie van de prestigieuze universiteit van Oxford. Hij doet al vele jaren onderzoek naar publieke opinie en bestrafing en geldt als autoriteit op beide vlakken. Roberts is onder meer co-auteur van *Penal Populism and Public Opinion* (2003) en *Understanding Public Attitudes to Criminal Justice* (2005), en schreef recentelijk het boek *The Virtual Prison* (2004, zie ook de rubriek 'Uitgelezen'). Op 12 oktober voelden we hem aan de tand over een aantal van de thema's die hem nauw aan het hart liggen.

Fatik: Onze eerste vraag gaat over de zogenaamde publieke opinie. In het besluit van een artikel uit 1988 over publieke kennis en opinie over vervroegde invrijheidsstelling uit de gevangenis lijkt u te worstelen met het vraagstuk hoe de publieke opinie een plaats kan gegeven worden in de strafrechtsbedeling.¹ Dit vraagstuk is ook vandaag nog brandend actueel. Wat zou u naar voor schuiven als de beste manier om ruimte te bieden voor (de opinie van) het bredere publiek in de strafrechtsbedeling?

J.V. Roberts: Wanneer en in hoeverre naar de publieke opinie geluisterd moet worden, is wellicht de moeilijkste vraag die in dit domein speelt. Elk rechtssysteem heeft met dit vraagstuk geworsteld. Mijn antwoord zou zijn dat je met betrekking tot vraagstukken van strafrechtelijk beleid, zoals straftoemeting en voorwaardelijke invrijheidsstelling, het publiek niet helemaal kan negeren, maar dat je ook niet helemaal kan uitvoeren wat het publiek zegt. Als je bijvoorbeeld het publiek over de ganse lijn in hun verwensingen volgt, dan zou je een zeer eigenaardige strafrechtsbedeling krijgen, omdat het publiek weinig vertrouwd is met de complexiteit ervan. Wanneer je het publiek vraagt: "Zou het voor daders van zware feiten mogelijk moeten zijn om vroegtijdig de gevangenis te verlaten?", dan zal men daar wellicht negatief op antwoorden. Het

probleem met dergelijke vragen is echter dat respondenten niet voldoende informatie krijgen. Indien je dezelfde vraag stelt, maar eerst zegt: "Laat me u de vervroegde invrijheidsstelling toelichten. Dit zijn de redenen waarom we het hebben, dit is wat het doet, dit is wat een veroordeelde onderneemt wanneer hij of zij vroegtijdig in vrijheid wordt gesteld, en dit is wat onderzoek ons vertelt over vervroegde invrijheidsstelling, bijvoorbeeld, vervroegde invrijheidsstelling heeft een kostenbesparend effect, tot op zekere hoogte werkt het recidivebeperkend, enzovoort", dan zal je vaststellen dat het publiek vervroegde invrijheidsstelling zal steunen. Daarenboven denk ik dat je bedachtzaam moet zijn om doorheen de strafrechtsbedeling, en in het bijzonder met betrekking tot het gevangeniswezen en de bestrafing van daders van zware feiten, niet te luisteren naar het eerste antwoord van het publiek, omdat de eerste spontane reactie eerder punitief zal zijn. Ik zou dus stellen: luister naar het publiek, maar enkel onder de juiste voorwaarden. En dit betekent dat men mensen vragen voorschotelt over zaken die ze begrijpen en dat men hen voldoende informatie geeft die hen toelaat tot een geïnformeerd oordeel te komen.

Fatik: Welke rol ziet u voor criminologen in het informeren van en, zoals sommigen zelfs suggereren, het beïnvloeden van de publieke opinie?

J.V. Roberts: Er bestaan twee standpunten. Sommigen vinden dat criminologen niet te veel aandacht moeten besteden aan het publiek en best geen media-interviews geven omdat je doorgaans nauwelijks tijd krijgt om een fatsoenlijk antwoord te formuleren. Het eerste standpunt is dan: "Spreek niet met de pers, doe onderzoek, publiceer in de vaktijdschriften en uiteindelijk zal je op die manier enige impact hebben." Mijn standpunt is echter dat je het debat moet aangaan. Een criminoloog moet ernaar streven om de resultaten van zijn of haar onderzoek via de nieuwsmedia of andere kanalen aan het ruimere publiek kenbaar te maken. Persoonlijk heb ik er zelf belang bij om mijn onderzoek over publieke opinie en straftoemeting aan de ruimere gemeenschap te communiceren – het is immers

* Tom Daems is postdoctoraal onderzoeker Onderzoeksfonds K.U.Leuven, Instituut voor Strafrecht & Leuven Instituut voor Criminologie, K.U.Leuven.

** Luc Robert is assistent, Leuven Instituut voor Criminologie, K.U.Leuven.

1 J. ROBERTS, "Early Release From Prison: What Do the Canadian Public Really Think", Canadian Journal of Criminology, 1988, afl. 28, 231-249.

vanzelfsprekend interessant vanuit mijn perspectief –, maar ik denk ook dat het zal bijdragen tot een beter systeem. Ik vind dus dat we de resultaten van ons onderzoek moeten communiceren, maar ik zou niet zo ver gaan als sommigen om te zeggen dat criminologen persoonlijke meningen moeten verkondigen. Telkens wanneer er een debat is over de toekomst van het gevangeniswezen, veren er criminologen recht die stellen: “Laten we de gevangenis sluiten, laten we dit of dat doen” en dan veranderen ze bijna in politici. Ik bedoel maar: elke criminoloog heeft zijn mening over wat gedaan moet worden, maar ik vind niet dat die mening van belang is. Wat wel belangrijk is, is de kennisbasis en het onderzoek van de criminoloog en dat zou gecommuniceerd moeten worden, ook al is dat niet altijd gemakkelijk. Wanneer wij les geven aan studenten, hebben we één of twee uur ter beschikking om alles uit te leggen. Daardoor worden we wat lui: als je over een uur beschikt, kan je ruimschoots je tijd nemen. Dit ligt anders wanneer je een journalist aan de lijn hebt die 15 of 20 seconden heeft: dan moet je alles in een vingerknip gezegd krijgen. Maar desondanks vind ik dat je moet proberen om onderzoeksbevindingen te communiceren.

Fatik: Er tekent zich een tendens af waarbij wetenschappers nieuwe mediatechnologieën – zoals websites of weblogs – aanwenden om hun onderzoeksresultaten of standpunten te communiceren. Hoe staat u tegenover het gebruik van deze nieuwe communicatiekanalen?

J.V. Roberts: Ik weet niet in hoeverre de nieuwe technologieën de publieke opinie beïnvloeden. In de Verenigde Staten is er een website over straffoetmeting met een blog die ik soms bezoek. Twee à drie maal per dag is de rechter die de blog onderhoudt aanwezig op zijn blog en hij plaatst er regelmatig nieuw materiaal op. Ik denk echter dat het niet al te veel impact heeft bij het bredere publiek. Bijdragen op het web zetten en dergelijke meer is een goede zaak, maar ik denk dat de beste manier om met het publiek te communiceren gebeurt via de zogenaamde *mainstream* klassieke media: krantenartikelen, radio-interviews waarbij je voldoende tijd krijgt, nieuwsprogramma's, publieke spreekbeurten met een panel. Dit zijn de plaatsen waar de doorsnee-burger zijn informatie over criminaliteit

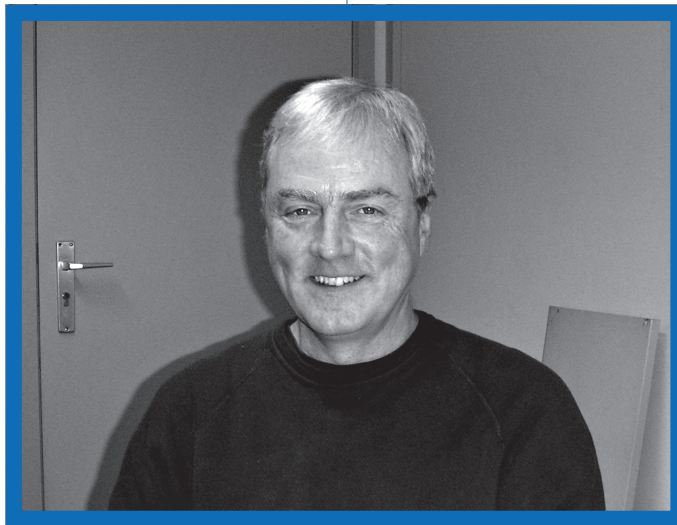
zal halen. Ik vind het belangrijk dat criminologen daarin verschijnen, maar, opnieuw, niet om een standpunt te bepleiten, maar wel om onderzoeksbevindingen te communiceren.

Fatik: Een vraag die daarbij aansluit heeft te maken met de rol van de media zelf. In het eerder aangehaalde artikel van 1988 neemt u de media op de korrel over de verslaggeving over vervroegd vrijgelaten veroordeelden. U stelt daarin dat problemen met bepaalde daders in hun context geplaatst moeten worden en concludeert dat “(...) het sociaal onverantwoordelijk is van de media om anders te handelen.”²

Wat zou volgens u de rol van de media in de berichtgeving over criminaliteit moeten zijn?

J.V. Roberts: De taak van de media ligt niet in de scholing van mensen: zij zijn geen academisch publicatiekanaal. Het zou dan ook niet redelijk zijn om te verwachten dat zij onze wetenschappelijke tijdschriften zouden lezen. Aan de andere kant is het onredelijk van hen om bepaalde

misdriften niet in hun context te plaatsen. De manier waarop over criminaliteit gerapporteerd wordt, is vrij onverantwoord. Dit gebeurt niet omdat journalisten het publiek zouden willen misleiden of omdat ze lui zouden zijn. De oorzaak ligt in de manier waarop nieuws gestructureerd is: journalisten spreken over de feiten, maar niet over de dader; ze zijn geïnteresseerd in verzwarende factoren; ze selecteren bepaalde delicten waarover mensen willen lezen. En op zich hoeft dat allemaal geen probleem te zijn, maar ze zouden wel moeten trachten een dieper perspectief te bieden. Bepaalde media doen dit en geven soms een meer diepgravende analyse van een probleem die het blikveld wat kan opentrekken, maar doorgaans ga je niet veel informatie over de strafrechtsbedeling krijgen als je een krant vastneemt. Vaak krijg je een vertekende en impressionistische beschrijving van een misdrijf of van een individu en ik denk dat zo iets veel schade aanricht. Maar in de mate dat ik daar zicht op heb, is het niet zo erg gesteld in Europa of in Noord-Amerika. In Groot-Brittannië is het een ernstig probleem. De *tabloids* geven er een zeer onjuist beeld van de Britse strafrechtsbedeling dat, net zoals elk systeem, haar problemen heeft, maar het is niet zo erg gesteld als wat je erover leest.

² J. ROBERTS, l.c., 246.

Fatik: Veel van de recente literatuur rond bestraffing en ontwikkelingen in het strafdomen is sterk pessimistisch getint. Men heeft het dan bijvoorbeeld over de wereldwijd stijgende opsluitingscijfers, de opmars van een strafpopulisme, enzovoort. Vaak ontbreekt het ook aan concrete voorstellen voor uitwegen of de formulering van een mogelijk tegengewicht. Uw boek *The Virtual Prison* is echter anders. Hier erkent u dat de alternatieven voor opsluiting gefaald hebben in het verleden, maar u toont ook aan dat bij de invoering van *community custody* (een vorm van vrijheidsbeperking in de gemeenschap),³ althans voor zover het volgens bepaalde principes uitgewerkt en toegepast wordt, de zaken anders kunnen verlopen. Kan u de lezer uitleggen waarom u overtuigd bent dat *community custody* wel succesvol zou kunnen zijn?

J.V. Roberts: Het boek vertrekt niet zozeer vanuit de vaststelling dat de alternatieve sancties gefaald hebben, maar eerder vanuit de erkenning dat ze niet geslaagd zijn in hun opzet. Eén van de redenen daarvoor is dat mensen bij ernstige misdrijven zullen zeggen: "Kijk, hij moet naar de gevangenis. Ik wil niet weten van een boete of een gemeenschapsdienst. Dit misdrijf is zo ernstig dat hij naar de gevangenis moet gaan." Eigenlijk zegt deze persoon dat enkel opsluiting voldoende streng is of voldoende impact heeft op het leven van de dader om hem ter verantwoording te roepen. Wanneer *community custody* behoorlijk geconstrueerd en uitgevoerd wordt, dan bevindt de veroordeelde zich in zijn huis en wordt zijn vrijheid ernstig ingeperkt: er moet een vorm van toezicht – elektronisch of menselijk – zijn, er moeten strikte rapportagevoorwaarden gesteld worden, enzovoort. Er zijn dus een hele reeks zaken die men moet doen. En wanneer die voorwaarden vervuld zijn, dan denk ik dat vele mensen zullen zeggen: "Prima, als het zo streng is, dan volstaat het. Hij moet niet naar de gevangenis." Maar het moet zeer nauwgezet opgevolgd worden: je moet er bijvoorbeeld voor zorgen dat als de veroordeelde om tien uur binnen moet zijn en het is half elf, dat hij dan naar de gevangenis gaat als er geen goede reden voorhanden is. Met andere woorden: het gaat om een strenge sanctie waarbij de veroordeelde zijn voorwaarden moet respecteren of hij gaat naar de gevangenis. Sommigen zullen zeggen: "Maar dit is al even slecht als de gevangenis, je prijst de gevangenis aan." Wel, ik doe dat niet. Het is nog steeds veel beter dan de gevangenis, zelfs al zou je tegen de veroordeelde zeggen: "Jij gaat de volgende drie weken in je eigen badkamer moeten leven." Ik overdrijf natuurlijk, maar het is nog steeds beter dan opgesloten zitten in een gevangenis waar je geen privacy, geen waardigheid, geen behoorlijk voedsel, geen vrijheid, geen toegang tot diensten, telefoon, geliefden of vrienden hebt. Thuis zijn is dus veel menselijker voor de veroordeelde. Het

is alsof we een deal sluiten. Je zegt tegen de dader: "Je hebt een misdrijf gepleegd dat zo ernstig is dat je naar de gevangenis zou moeten gaan, maar we gaan je thuis laten blijven. Dit is goed voor jou, maar in ruil ga je iets moeten terugdoen voor ons: je gaat al die voorwaarden vervullen en het publiek zal weten dat je die voorwaarden moet vervullen en dat wanneer je ze schendt, je dan in de gevangenis belandt." Het idee van *community custody* heeft voet aan de grond gekregen in een bepaald aantal landen. Het faalde in die landen waar men zei: "Prima, ga naar huis, werk je niet in de nesten, en als er problemen zijn, dan bellen we de politie." Het moet echt wel nauwgezet opgevolgd worden. En deze veroordeelden moeten ondersteuning krijgen en als ze werken, dan moeten ze naar hun werk gaan en direct huiswaarts keren, enzovoort. De optimistische zijde van dit alles is dat je naar mijn mening een sanctie kan creëren, een straf die thuis wordt ondergaan maar die voldoende kentrekken van de gevangenis in zich draagt zodat ze ook gebruikt kan worden voor sommige van de meer ernstige zaken. Het kan niet voor alle ernstige misdrijven, zoals bijvoorbeeld verkrachting, maar er zijn vele misdrijven waarvoor mensen in de gevangenis belanden, vooral recidivisten, die niet zo ernstig of middelmatig ernstig zijn. En die personen die we nu naar de gevangenis sturen, zouden we thuis hun straf kunnen laten ondergaan, en hopelijk laten werken en hun belastingen laten betalen en misschien ook de schade laten vergoeden aan het slachtoffer. Dat is het idee in een notedop.

Fatik: In het boek spreekt u over hybride sancties, sancties waarmee verschillende doelen nastreefd worden. Denkt u dat zulke sancties de toekomst zijn?

J.V. Roberts: Vroeger had je sancties die slechts één ding deden: straffen. Dan werden we wat gesofisticeerder en stelden we: "OK, we gaan die mensen straffen door ze op te sluiten en we gaan ze daarenboven ook rehabiliteren." De gevangenis werd dus verondersteld om iets anders te bewerkstelligen. Naast straffen door beroving van vrijheid en het verwijderen uit de sociale omgeving, probeerden we ook iets te doen voor de veroordeelde: cursussen geven, opvoeding, opleiding, behandeling voor verslaving, enzovoort. De gevangenis had dan twee functies en werd in feite een hybride sanctie. En nu zijn we in zekere zin op een ander niveau aanbeland waar sancties zoals *community custody* een reeks doelstellingen kunnen vervullen. Ten eerste, het moet een straf zijn want het vormt een substituuut voor de gevangenis. Ten tweede, de veroordeelde kan gevraagd worden cursussen te volgen, zijn job te behouden, en stappen te ondernemen in de richting van rehabilitatie. Ten derde, er kan ook een element van schadevergoeding zijn. De veroordeelde wordt verteld: "Je gaat thuis verblijven maar we geven

³ Zie de bespreking van *The Virtual Prison* in de rubriek 'Uitgelezen' voor een nadere toelichting van het begrip 'community custody'. Omdat er geen geschikte Nederlandse vertaling is voor het begrip hebben we het onvertaald gelaten in dit interview.

je de toelating om te werken. Je keert direct huiswaarts na je werk en wanneer je op het einde van de maand je loon ontvangt, vergeet dan niet om 10% naar de staat te sturen, die het aan het slachtoffer bezorgt.”

Fatik: In uw boek benadrukt u dat *community custody* niet als een alternatief voor opsluiting moet gezien worden, maar als een andere vorm van opsluiting. De boodschap lijkt te zijn dat u ons concept van opsluiting wil veranderen.

J.V. Roberts: Inderdaad, ik ben blij dat je dat opgepikt hebt. Als je terugkeert in de geschiedenis naar de vijftiende of zestiende eeuw, dan zal je zien dat de woorden *prison* en *imprisonment* gebruikt werden om de beperking van vrijheid te omschrijven. Dit kon gebeuren in een hele reeks plaatsen. Daarna vond een beweging plaats van vrijheidsbeperking naar de gevangenis als een instelling met muren waar je niet uit kon. Ik probeer de boodschap mee te geven dat opsluiting (*imprisonment*) of een gevangenisstraf meer kan zijn dan een instelling, en dat *community custody* een vorm van opsluiting kan zijn. We moeten het dan ook zien als een vorm van opsluiting. En misschien zal in twintig jaar tijd 80 procent van de mensen die we naar de gevangenis sturen of die we tot een gevangenisstraf veroordelen, in de gemeenschap blijven en zullen we enkel een klein percentage van mensen hebben die we niet thuis kunnen laten verblijven omdat ze eenvoudigweg te gevaarlijk zijn. Maar gelukkig zijn er niet zoveel mensen die in die laatste categorie thuishoren.

Fatik: Sinds het einde van de jaren negentig hebben we in België elektronisch toezicht waarbij veroordeelden het laatste deel van hun straf met een enkelband thuis kunnen ondergaan. De afgelopen jaren duikt, vooral in politieke kringen, het idee op om elektronisch toezicht ook als een autonome straf in te voeren. In *FATIK* hebben criminologen gepleit tegen elektronisch toezicht als autonome straf, daarbij verwijzend naar de vrees voor *netwidening*, d.w.z. dat personen onder elektronisch toezicht zouden geplaatst worden die men voorheen op een andere manier zou behandelen.⁴ In uw boek toont u echter dat in Canada *community custody* een effect van gevangenisontvolking had dat groter was dan het *netwidening* effect. Wat zou u vertellen aan diegenen die in België sceptisch staan ten aanzien van elektronisch toezicht als autonome straf?

J.V. Roberts: Ik heb het artikel dat je aanhaalt, niet gelezen maar het is waar dat wanneer je spreekt over zaken als elektronisch toezicht of elektronische controle dat vele criminologen recht veren en protesteren. Toen CCTV (*closed circuit television*) werd ingevoerd was er heel wat protest van criminologen omwille van

het indringende karakter in het alledaagse leven, het gebrek aan privacy, enzovoort. CCTV heeft zijn gebreken en kritieken, maar op andere vlakken heeft het ook een grote en positieve impact gehad. Na de aanslagen in Londen, bijvoorbeeld, werden de bommenleggers binnen de 30 minuten geïdentificeerd en binnen de twee dagen opgepakt dankzij CCTV. Er was geen criminoloog die zei: “Wel, misschien is het toch niet zo slecht.” Ook elektronisch toezicht geeft aanleiding tot dergelijke reacties. En de critici hebben gelijk. Als je aan de rechter vertelt: “Kijk, er is iets nieuws dat je kan ondernemen: je kan iemand onder elektronisch toezicht plaatsen. Maar je kan ook nog steeds een boete opleggen of hem naar de gevangenis sturen”, dan zou de rechter elektronisch toezicht ook kunnen aanwenden in gevallen waarvoor het niet bedoeld was. Om dit te ondervangen zei men in Canada aan de rechters: “*Community custody* is een vervanging voor de gevangenis. Dit betekent dat je er zelfs niet aan mag denken tot op het moment dat je, op basis van goede argumenten, beslist hebt dat een persoon naar de gevangenis moet gaan en dat geen enkele andere sanctie zal volstaan. Als je dit gedaan hebt dan is er nog één zaak waar je aan moet denken alvorens hem naar de gevangenis te sturen: kan de veroordeelde onder *community custody* geplaatst worden?” De rechtbanken mogen slechts iemand onder *community custody* plaatsen als hij reeds op weg is naar de gevangenis. Dit zou *netwidening* moeten voorkomen en verzekeren dat de sanctie enkel toegepast wordt in ernstige gevallen. Voorlopige hechtenis is een ander voorbeeld. In bepaalde gevallen is er ernstig vluchtgevaar, wat één van de gronden voor voorlopige hechtenis is. Dus wanneer men op het punt staat om iemand naar de gevangenis te sturen, dan zou je kunnen argumenteren dat het beter is om die persoon onder elektronisch toezicht te plaatsen in plaats van hem gedurende lange tijd in de gevangenis op zijn proces te laten wachten. In theorie weet je immers waar hij is.

Fatik: Mensen hebben doorgaans een beeld van de gevangenis en kunnen zich met wat goede wil ook wel inbeelden wat het leven achter tralies is. Maar bij *community custody* lijkt dit anders te liggen: de verbeeldings-oefening om de zwaarte van de sanctie te vatten lijkt heel wat moeilijker. Hoe zou u de verbeelding van het publiek stimuleren op dit vlak?

J.V. Roberts: Het publiek is vrij cynisch en wat lui wanneer we het hebben over de strafrechtsbedeling. Het is cynisch omdat men denkt dat de gevangenis een gemakkelijke plek is om te verblijven, en het is lui omdat men niet de moeite doet om echt te ontdekken wat leven in de gevangenis betekent. We hebben studies gedaan over de ganse wereld waarbij we vragen: “Wat

⁴ E. MAES, F. GOOSSENS, & R. BAS, “Elektronisch toezicht: Enkele cijfergegevens over de actuele Belgische praktijk, mede in het licht van zijn eventuele invoering als autonome straf”, Fatik, 2006, afl. 110, 4-14.

betekent het om in de gevangenis te zijn?" Vaak hoor je dan dat de gevangenis het soort plek is dat men zou overwegen als vakantiebestemming. Vergeet het Zuiden van Frankrijk! Je ziet dat ook in mediaberichtgeving over bijvoorbeeld open gevangenissen waar je gedetineerden ziet rondwandelen, buitengaan, met TV op de cel, enzovoort. Hetzelfde geldt voor *community custody*. Mensen denken te weten wat het is, dat men simpelweg thuis moet blijven en dat men het huis kan verlaten wanneer men wil, enzovoort. Ik denk dat je de verhalen van de mensen die een dergelijke sanctie ondergaan moet publiceren. Mijn boek bevat zulke interviews. Wanneer je naar de mensen luistert die onder *community custody* geplaatst worden, dan zie je hoe moeilijk het is en hoe ze er bijvoorbeeld toe komen om te liegen: tegen hun kinderen over waarom ze niet naar het park kunnen, tegen hun collega's over waarom ze geen pint kunnen pakken op vrijdagavond. Er zijn verschillende manieren waarop beperking van bewegingsvrijheid tot je huis het leven zeer moeilijk kan maken voor jou en iedereen rondom jou. Het publiek moet op de hoogte gebracht worden van die boodschap. Sommige rechters hebben de sanctie ondergaan, soms maar voor een weekend, en hebben er verhalen over geschreven. En dat is eigenlijk boeiend want je krijgt dan een rechter die zich bewust is dat het geen makkie is. Maar het vraagt een zekere inspanning omdat mensen niet echt geloven dat het gevangenisleven hard is en het zal nog moeilijker zijn om hen te overtuigen dat *community custody* een ingrijpende ervaring is. Maar één van de dingen die je kan doen is zeggen: "Kijk, deze persoon is thuis, met al deze beperkingen, en hij is onder elektronisch toezicht en, tussen haakjes, hij zou naar de gevangenis gaan voor zes maanden, maar is nu onder *community custody* voor achttien maanden." Dit klinkt verre van prettig. Je kan er ook op wijzen dat een groep daders bedankt voor de sanctie en liever zijn straf in de gevangenis volbrengt omdat het eenvoudigweg te moeilijk is. In zekere zin is de gevangenis gemakkelijk: zolang je niet verwickeld geraakt in een conflict of problemen veroorzaakt, doe je je tijd uit.

Fatik: *Community custody* roept vragen op over de zogenaamde 'collaterale schade' van opsluiting. Is het niet zo dat *community custody* zelfs meer vraagt van het sociale netwerk van een veroordeelde? En dreigt het privé-leven van de familieleden van een veroordeelde onder het regime van *community custody* niet meer binnengedrongen te worden dan dat van een gedetineerde veroordeelde?

J.V. Roberts: Eén van de zaken die men vaak over het hoofd ziet telkens wanneer men een straf oplegt, is dat we meer mensen raken dan alleen de dader. Dat is zo voor geldboetes, voor de gevangenis en ook voor *community custody*. Je hebt gelijk: *community custody* heeft een impact op de geliefden, op de familie, enzovoort.

De vader van een jongeman die onder *community custody* was geplaatst, vertelde me ooit: "Zodra ik de voorwaarden van de *community custody* order vernam, zei ik bij mezelf dat ik nu aan dezelfde voorwaarden onderworpen word" – hij kon zijn zoon immers niet langer meenemen naar familiebijeenkomsten en dergelijke meer. Hetzelfde geldt voor de echtgenoot die je niet kan vergezellen naar een bruiloft, die niet mee kan op weekend of die niet mee kan op cafébezoek. Dit is indringend en problematisch. Daarenboven gebeurt er iets anders dat weinig gekend en verre van ideaal is. De staat transfereert als het ware het toezicht op de uitoefening van de straf: "Als hij in de gevangenis zit, dan zullen wij ons met hem bezig houden en verzekeren dat hij zijn straf uitzit, maar nu dat hij thuis zit, is het jullie taak." Maar al bij al is het nog steeds beter om de veroordeelde thuis te hebben, zeker als er bijvoorbeeld kinderen zijn, dan dat hij in de gevangenis zit. Bovendien moet je ook voor ogen houden dat het er niet om gaat dat *community custody* een goede zaak is: jammer genoeg gaat het in de strafrechtsbedeling niet over goede dingen. Zo bekeken is *community custody* minder slecht dan opsluiting in de gevangenis. Gedetineerd zijn kan zeer stigmatiserend werken: niemand wil toegeven dat hij of zij in de gevangenis gezeten heeft. Ik denk echter niet dat veel mensen beschaamd zouden zijn om te zeggen: "Weet je, ik heb een boete gekregen. Ik heb 5000 euro moeten betalen", of: "Ik heb gemeenschapsdienst moeten vervullen." Naar de gevangenis gaan is soms zeer stigmatiserend, terwijl wanneer je thuis kan zijn, het best mogelijk is dat velen in jouw kennissenkring er nooit weet van zullen hebben, zeker niet wanneer je ook naar het werk gaat. Als je *community custody* als een straf bekijkt, dan moet je dus het alternatief voor ogen houden, de gevangenis. *Community custody* is dus niet goed: het is gewoon heel wat minder slecht dan de gevangenis.

De virtuele gevangenis

Boekbespreking van Julian V. Roberts, *The Virtual Prison. Community Custody and the Evolution of Imprisonment*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, 219 p.

The Virtual Prison is een ambitieus boek. De centrale boodschap van Julian Roberts is immers dat we de band tussen 'vrijheidsberoving' en 'gevangenis' moeten doorbreken: vrijheidsberoving hoeft niet te gebeuren door middel van een speciaal daarvoor gecreëerde instelling. Dit is geen eenvoudige opgave: sinds het ontstaan van de moderne gevangenis wordt vrijheidsberoving quasi automatisch gelijkgesteld met een instelling, een 'gevangenis', een gesloten ruimte met vier muren die veroordeelden netjes binnen houdt en hen hermetisch afsluit van de buitenwereld. Maar het was ooit anders: de beperking van komen en gaan werd in het verleden op verschillende wijzen bewerkstelligd – o.m. in de woning of een andere plaats. En gelet op de nieuwe mogelijkheden die zich aandienen – waaronder ook de verdere ontwikkeling van de technologie – en de verwachting dat met bestraffing verschillende doelen nagestreefd worden (punitief, rehabilitatief en restoratief) zou het in de toekomst ook anders kunnen zijn. Volgens Roberts is de tijd rijp om een nieuwe hoofdstuk aan te snijden in de evolutie van de vrijheidsberovende straf. Het boek *The Virtual Prison* is bovenal een uitnodiging om letterlijk 'out-of-the-box' te denken en niet inspiratieloos en vruchteloos te blijven investeren in het bijbouwen van klassieke gevangenis.

De sanctie die deze immense opgave tot een goed einde moet brengen is community custody. De term is nogal moeilijk te vertalen naar het Nederlands. De voorbeelden die Roberts bespreekt hebben in het overgrote deel wel een aspect van vrijheidsbeperking in de private woning van de veroordeelde, maar toch verkiest hij te spreken van vrijheidsbeperking in de 'gemeenschap': community custody omvat meer dan simpelweg 'thuis' blijven. Noemers zoals 'thuisdetentie' of 'huisarrest' zijn in die zin te beperkend. Vaak wordt er ook gebruik gemaakt van elektronische controlemiddelen om de bewegingsvrijheid van de veroordeelden aan banden te leggen, maar het is geen noodzakelijk ingrediënt van de straf. In die zin gaat het ook om meer dan (een naakte vorm van) elektronisch toezicht. Community custody heeft een drietal kenmerken: veroordeelden die onderworpen worden aan de sanctie worden verondersteld een vrijheidsberovende straf te ondergaan; ze krijgen een reeks algemene voorwaarden opgelegd zoals de verplichting om gedurende bepaalde delen van de dag thuis of elders te verblijven; er wordt van de veroordeelden verwacht dat ze zich

houden aan een aantal specifieke voorwaarden, toegesneden op hun eigen persoonlijke situatie.

De dreiging van opsluiting in de gevangenis hangt onafgebroken als een zwaard van Damocles boven het hoofd van de veroordeelde. Voor Roberts is community custody dan ook niet te begrijpen als een alternatief voor de gevangenis, maar wel de uitvoering van de vrijheidsberovende straf in de gemeenschap. Het onderscheid is subtiel maar belangrijk: want de sanctie is bedoeld voor die misdrijfplegers die eigenlijk naar de gevangenis moeten. Voor anderen zijn er de traditionele sancties zoals opschorting, probatie, geldboete, werkstraf, enzovoort of, bij vormen van ernstige criminaliteit, opsluiting in een gevangenis.

Roberts is zich bewust van de kritieken die zijn pleidooi voor community custody kan ontlokken en anticipeert er een aantal in het boek. Zo blikt hij terug op de implementatie van de sanctie in Canada om de kritiek van net widening te weerleggen: tot op zekere hoogte kwamen nieuwe 'vissen' (daders die voorheen een niet-vrijheidsberovende straf zouden gekregen hebben) in het Canadese strafnet, maar omdat het aantal nieuwe opsluitingen sterker daalde (een 'decarceratief' of ontvolkingseffect) meent Roberts te kunnen stellen dat het globale plaatje positief oogt. Hij bespreekt ook een aantal andere pijnpunten, zoals de 'prisonisering' van de vrije buitenwereld (door de klemtoon te leggen op stringente opvolging en controle gaat de buitenwereld meer op een gevangenis lijken), en het heikele punt van de familie van de veroordeelde die mee gestraft wordt en een deel van de controle op 'haar' veroordeelde op zich moet nemen. Roberts gaat soms nogal snel over de kritieken heen en vele lezers zullen zich niet altijd laten overtuigen door zijn argumenten. Dit neemt niet weg dat het een prikkelend boek is dat vooral gelezen moet worden tegen de achtergrond van Roberts uiteindelijke doel: een bijdrage leveren aan het herdenken van ons concept van 'opsluiting' en een pleidooi opvoeren voor meer creativiteit in de toepassing van vrijheidsberovende sancties.

Tom Daems*

* Tom Daems is postdoctoraal onderzoeker Onderzoeksfonds K.U.Leuven, Instituut voor Strafrecht & Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), K.U.Leuven.

Mensenrechtencommissaris pleit ervoor om het toepassen van levenslange detentiestrafen te herbekijken

Thomas Hammarberg – ‘Commissaris voor de Mensenrechten’ in de Raad van Europa – heeft recent een boek gepubliceerd waarin hij aandacht vraagt voor een aantal thema’s waarmee hij tijdens zijn eerste ambtsjaar geconfronteerd werd. Één daarvan is de kwestie van ‘levenslang gestraften’ en de problematische aspecten die hiermee verbonden zijn. Zo wil Hammarberg het toepassen van levenslange detentiestrafen in vraag stellen, alsook de wijze waarop die vaak ten uitvoer worden gebracht.

Hammarberg stelt immers vast dat er momenteel een trend is in Europa om meer veroordeelden levenslang te straffen en dat velen van deze levenslang veroordeelden geen kans hebben om ooit vervroegd vrij te komen. Bovendien constateerde Hammarberg dat levenslang gestraften in verschillende lidstaten van Europa in erg barre condities worden opgesloten en behandeld. Vaak plaatsen de autoriteiten deze categorie van gedetineerden immers onder een speciaal regime waardoor ze worden afgesloten van elk contact met de buitenwereld en vaak ook van de andere gedetineerden. Levenslang gestraften zijn echter niet noodzakelijk gevaarlijker dan andere gedetineerden en zouden dan ook niet automatisch geplaatst mogen worden onder een uitzonderingsregime. Een dergelijke behandeling geeft immers aanleiding tot zware depressies en andere psychologische problemen. Bovendien creëert een levenslange detentie ook problemen naar anderen toe, met name bij de verwanten van de betrokken gedetineerden en de penitentiaire beampten. Deze laatsten hebben het vaak moeilijk om met deze categorie van gedetineerden om te gaan vermits deze groep van gedetineerden geen enkele stimulans heeft om zich goed te gedragen.

Daarnaast klaagt Hammarberg ook het bestaan aan van een stijgende groep van gedetineerden die nooit veroordeeld is geweest tot een levenslange detentie, maar die in realiteit een dergelijke sanctie wel moeten uitzitten. Er zijn immers een aantal nieuwe wetten gecreëerd waardoor bepaalde veroordeelden – indien ze door experts worden gedefinieerd als gevaarlijke individuen – niet alleen geen kans maken op een voorwaardelijke invrijheidstelling, maar zelfs niet worden vrijgelaten nadat hun straftermijn volledig werd uitgezeten. Dergelijke maatregelen kunnen leiden tot een *de facto* levenslange detentie en roepen dan ook allerlei rechtskundige en mensenrechtelijke vragen op.

Bovenstaande trends verklaart Hammarberg in zijn boek gedeeltelijk als zijnde een populistisch antwoord van politici op de publieke eisen om zwaarder te straffen. Hammarberg vraagt zich echter af of het gebruik van levenslange detentie noodzakelijk én humaan is en of het niet in strijd is met de officieel bekrachtigde mensenrechten. Momenteel zijn er geen universele bepalingen die een effectieve levenslange detentie bij volwassenen expliciet verbieden. Impliciet zou men hiervoor wel rechtsgronden kunnen vinden op basis van een aantal internationale richtlijnen en mensenrechtennormen die een inhumane sanctie bestrijden. Een levenslange detentie – vaak in een hard uitzonderingsregime – zonder kans op vrijlating miskent echter ook de vaststelling dat mensen kunnen veranderen. Hammarberg concludeert dan ook dat strafrechtelijke beslissingen die uitgaan van de stelling dat iemand een permanente bedreiging vormt voor de samenleving misplaatst zijn en hoopt dat het principe van rehabilitatie gevrijwaard blijft.

HAMMERBERG, T., (12/11/2007) ‘Time to re-examine the use of life sentences’, http://www.coe.int/t/commissioner/Viewpoints/071112_en.asp

Kinderrechtenforum ‘Vrijheidsbeperking en vrijheidsberoving’

Op 15 november 2007 organiseerde de Kinderrechtencoalitie een Open Forum in Gent onder de titel ‘Kinderen, vrijheidsbeperking en vrijheidsberoving’.

Met dit forum wilde de Kinderrechtencoalitie de aandacht vestigen op de verschillende manieren waarop kinderen met ‘detentie’ te maken kunnen krijgen. Heel wat kinderen in Vlaanderen en in België maken kennis met het leven achter de tralies en ondervinden aan den lijve de ingrijpende impact van detentie of vrijheidsberoving. Ze hebben een ouder die in de gevangenis zit, of zijn zelf opgesloten in een gesloten centrum voor vreemdelingen (in afwachting van hun repatriëring naar hun herkomstland of in afwachting van de resultaten van hun asielprocedure) of zijn geplaatst in één van de gesloten gemeenschapsinstellingen of in de Grubbe. Verder zijn er ook nog kinderen die geplaatst zijn in zorginstellingen.

De Kinderrechtencoalitie werkte gedurende een jaar rond dit thema en verzamelde heel wat informatie. Dit voorbereidend werk en het Open Forum mondde uiteindelijk uit in een publicatie. Deze publicatie kan geraadpleegd worden op de website van de Kinderrechtencoalitie: www.kinderrechtencoalitie.be

In deze publicatie zijn teksten van verschillende experten opgenomen, alsook een reeks aanbevelingen van de Kinderrechtencoalitie omtrent 'Kinderen en detentie'. Dit boekje is dus zeker ook bedoeld als impuls voor verdere discussie en als signaal voor de beleidsmakers.

www.kinderrechtencoalitie.be

Tentoonstelling 'Geïnterneerde in beeld aan het woord'

We zijn er reeds vroeg bij maar we willen graag jullie aandacht al vestigen op een opmerkelijke tentoonstelling die zal doorgaan van 17 maart tot 6 april 2008 in de Warande in Turnhout.

Lieven Nollet, fotograaf en leraar fotokunst, voltooide begin 2006 het project 'Inside/ gevangenen in België' waarbij hij zijn subjectieve visie geeft op de leefomstandigheden en het interieur van gevangenen. Hierdoor werd hij geïnspireerd tot het ontwikkelen van een project rond internering. Het is een project waarbij het portretten van geïnterneerden centraal staat. Aan de hand van deze foto's heeft Lieven Nollet in samenspraak met de geïnterneerden de eigenheid van de persoon trachten te veruiterlijken. Na de ontwikkeling van de foto's krijgen de geïnterneerden de kans hun persoonlijke reflecties over de portretten te bespreken met de fotograaf. Dit alles bevordert het zelfwaardergevoel van de geïnterneerden.

Naast een artistiek project is dit zeker en vast ook een sociaal geëngageerd project waarbij de organisatoren opnieuw aandacht proberen te vestigen op de problemen die met internering gepaard gaan. Verwacht je niet aan een sensatiezoekende afbeelding van de mensonwaardige omgeving waar geïnterneerden in vertoeven, maar aan een realistisch portret van de geïnterneerden met respect voor hun eigenheid.

Ook werd er met enkele geïnterneerden een workshop fotografie georganiseerd. Achteraf kregen ze zelf de mogelijkheid foto's te maken van hun leefwereld. Het resultaat daarvan kan u ook terug vinden op deze tentoonstelling.

Naar aanleiding van deze tentoonstelling organiseert Similes Turnhout in samenwerking met de gevangenis Turnhout en met ondersteuning van Vormingplus Kempen op 27 maart 2008 een Debatavond in de Schouwburg van de Warande. Hier wordt de samenleving uitgenodigd om over de psychiatrische zorg in de gevangenis en de forensische psychiatrie te reflecteren en in dialoog te gaan. De inkom voor deze debatavond is gratis.

Belgen in buitenlandse gevangenen.

Onlangs maakte het Ministerie van Buitenlandse Zaken gegevens bekend over het aantal Belgen die opgesloten zaten in buitenlandse gevangenen. Op 23 november 2007 telde men in totaal 482 Belgen in buitenlandse gevangenen.

Op basis van deze cijfers stelde men vast dat de grote meerderheid van in het buitenland gedetineerde Belgen in een gevangenis in de Europese Unie zaten, in concreto ging het om 389 mensen. Frankrijk herbergde de meeste gedetineerden met een Belgische nationaliteit in zijn gevangenen, met name 120 personen. In Spanje zaten er 102, in Duitsland 59 en in Groot-Brittannië 35 gedetineerden met Belgische nationaliteit. Verder zaten er 27 Belgen in Marokko in de cel, 24 in Italië, 11 in Nederland, 9 in Brazilië, 8 in respectievelijk het Groot-Hertogdom Luxemburg, Thailand en de Verenigde Staten, en 6 in Griekenland en Peru. In Portugal telde men 5 Belgische gedetineerden en in Japan, Noorwegen, Venezuela en de Verenigde Arabische Emiraten telde men er 4. Verder zaten er op het ogenblik van de telling 3 Belgische gedetineerden in Australië en Roemenië en telkens 2 in Bulgarije, Costa-Rica, Cuba, de Democratische-Republiek Congo, de Filipijnen, Oostenrijk, Rwanda en Zwitserland. China, Cyprus, Denemarken, Ecuador, Egypte, Hongarije, Ierland, Ivoorkust, Jordanië, Malta, Mexico, Ouagadougou, Senegal, Tunesië, Zuid-Afrika en Zweden telden ieder één Belgische gedetineerde.

De meeste gedetineerden met een Belgische nationaliteit die tijdens de telling in november in buitenlandse gevangenen zaten, werden veroordeeld voor drugsfeiten. Hier gaat het om 254 mensen. Naast drugsver grijpen werden zedenfeiten (31 veroordeelden) en moord (30 veroordeelden) genoteerd als de meest voorkomende grond voor opsluiting in een gevangenis, gevolgd door diefstal (28 veroordeelden), gewelddaden (24 veroordeelden), oplichting (19 veroordeelden) en mensensmokkel (6 veroordeelden). 55 detenties hadden een ander motief en 2 detenties waren het gevolg van een uitleveringsverzoek. In 33 gevallen was de reden van de detentie echter onbekend.

Cijfers van FOD Buitenlandse Zaken DGC / C1, 23/11/2007.